

Łucja Marek

Oddział IPN w Krakowie

ORCID: 0000-0002-7355-5125

Spytkowicka parafia w czasie drugiej wojny światowej. Zapis kronikarski ks. Stanisława Piątka

Wprowadzenie do tekstu źródłowego

W październiku 1939 r. ziemie polskie zajęte przez wojsko niemieckie zostały podzielone na dwie części: obszar włączony do Trzeciej Rzeszy i ziemie, z których utworzono Generalne Gubernatorstwo¹. W wyniku tego podziału większa część metropolii krakowskiej znalazła się w Generalnym Gubernatorstwie. Spytkowice wraz z zachodnią częścią archidiecezji zostały oddzielone od metropolii i wcielone do Rzeszy. Linia separująca państwo niemieckie od sztucznego tworu politycznego biegła między Zawoją a Stryszawą, od Suchej do Woźnik wzdłuż Skawy, dalej między Ryczowem i Spytkowicami, Rybną i Porębą Żegoty, Zalasem i Regulicami, Tenczynkiem i Trzebiną, Paczółtowicami i Nową Górą².

Włączenie ziem zaanektowanych w obszar walutowy Trzeciej Rzeszy i przesunięcie granicy celnej na granicę z Generalnym Gubernatorstwem na sześć lat zdeterminowały życie i historię Spytkowic. Należy zaznaczyć, że miejscowość ominęły pacyfikacje i masowe egzekucje, jak te, które miały miejsce np. w nieodległych miejscowościach Kaszów i Liszki w lipcu 1943 r.³ Niemniej mieszkańcy i duszpasterze doświadczyli represji ze strony niemieckiego okupanta, czego

¹ Do Rzeszy została wcielona ¼ obszaru państwa polskiego. Były to województwa: pomorskie, poznańskie, górnośląskie, większa część łódzkiego, zachodnia część krakowskiego, Mazowsze, powiat Suwałki, niektóre powiaty województwa kieleckiego wraz z Zagłębiem Dąbrowskim, a także Wolne Miasto Gdańsk. Ponadto, na mocy porozumienia Rzeszy ze Słowacją, do Słowacji przyłączono kilkadziesiąt gmin polskich w rejonie Tatr. Z województwa krakowskiego wcielono do Rzeszy: powiat biański (z miastami: Biała, Kęty, Oświęcim, Wilamowice oraz gminami: Bestwina, Biała, Brzeszcze, Bystra, Kęty, Osiek, Oświęcim, Porąbka), część powiatu wadowickiego (z miastami: Andrychów, Wadowice, Zator oraz gminami: Andrychów, Mucharz, część Spytkowic, część Wadowic, Wieprz, Zator), cały powiat żywiecki (z miastami: Żywiec, Sucha z 10 gminami) (Szerzej na temat aneksji i podziału administracyjnego ziem polskich pod okupacją niemiecką zob. Cz. Madajczyk, *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*, t. 1, Warszawa 2019, s. 73-141).

² J. Kracik, *Archidiecezja krakowska*, w: *Życie religijne pod okupacją hitlerowską 1939-1945*, red. Z. Zieliński, Warszawa 1982, s. 167.

³ Zob. J. Antos, *Parafia Paszkówka. Materiały do historii parafii i wspomnienia*, zebrał i do druku przygotował W. Królikowski, Kraków 2021, s. 122-123; K. Leszczyński, *Eksterminacja ludności na ziemiach polskich w latach 1939-1945. Opracowanie materiałów ankiety z 1945 roku (województwa: krakowskie i lubelskie)*, „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce” 1957, nr 9, s. 125-126.

świadcstwo zostało zawarte w kronice spytkowickiej parafii pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej, przechowywanej w Archiwum Parafii w Spytkowicach⁴.

Spuścizna kronikarska to wartościowy materiał źródłowy dla badaczy dziejów zarówno regionalnych, jak i powszechnych i społecznych. Poczynione na bieżąco lub w nieodległym odstępie czasowym zapisy zawierają informacje o faktach prozaicznych i zdarzeniach szczególnych, o ich bezpośrednich i pośrednich uczestnikach, a także o odczuciach, emocjach im towarzyszących, atmosferze epoki. Kronika parafii w Spytkowicach obejmująca lata 1882-1973 to cenne źródło do badań historii zarówno w wymiarze administracyjno-gospodarczym i religijno-duszpasterskim parafii, jak i życia społeczno-politycznego miejscowej ludności. Jest to dzieło zbiorowe, napisane przez kolejnych spytkowickich proboszczów, świadczące również o ich wrażliwości, wnikliwości, zaangażowaniu. Wartość tych kronikarskich zapisów została dostrzeżona przez autorów publikacji poświęconych parafii i Spytkowicom⁵. Krytyczna edycja fragmentów tego źródła na łamach „Rocznika Spytkowickiego”, poczynając od opisu okresu drugiej wojny światowej, ma na celu przybliżyć lokalną historię, a także pobudzić pamięć świadków. Zachęcić do składania i utrwalania relacji, do dokumentowania przeszłości dla przyszłości, kształtowania świadomości historycznej i poczucia tożsamości młodego pokolenia.

Autor i zakres zapisu

Zapis kronikarski dotyczący Spytkowic w okresie drugiej wojny światowej nie jest podpisany (sygnowany). Autorstwo rękopisu zdradzają pierwsza osoba liczby pojedynczej i informacje zawarte w zdaniach: *Ciężkie to były czasy w Spytkowicach po aresztowaniu dwu księży. Dlatego z pewną bojaźnią udawałem się na nową placówkę duszpasterską. Miałem do obsługi parafię złożoną z dwu wsi, Spytkowic i Miejsca [- -]*.

Okoliczności, wspomniane w przywołanym wyżej fragmencie, wskazują na autorstwo ks. Stanisława Piątka. Kapłan ten administrował spytkowicką parafią niespełna trzy lata, od 29 lipca 1942 do 29 maja 1945 r.⁶ Przybył tu niechętnie, wypełniając nakaz posłuszeństwa biskupowi, z Kęt, gdzie posługiwał od jedenastu lat. Wzbraniał się przed nową placówką oraz powierzoną mu misją i był pełen obaw z uwagi na los poprzedników na tym stanowisku, ks. Adolfa Zagrodzkiego i ks. Franciszka Paciorka. Od momentu nominacji, którą

⁴ Składam serdeczne podziękowanie księdzu proboszczowi Józefowi Piwowarskiemu za udostępnienie kroniki.

⁵ Wybrane fragmenty tych zapisów zostały opublikowane w okolicznościowej monografii, bez krytycznego aparatu naukowego z uwagi na popularnonaukowy charakter tego wydawnictwa. Zob. *Spytkowice w zapisach księży proboszczów*, oprac. J. Warzecha, P. Mostowik, w: *Księga jubileuszowa 800 lat Spytkowic*, red. J. Warzecha, J. Fabin, P. Mostowik, Ząbki 2000, s. 77-89.

⁶ S. Piątek, *Kęty. Miasto świętego Jana Kantego*, Kęty 2016, s. 227; Ł. Front, *Żywoć kapłana pocziwego. Ksiądz Stanisław Piątek (1906-1988)*, Kęty 2020, s. 103, 114.

otrzymał 13 lipca 1942 r., do objęcia placówki upłynęły ponad dwa tygodnie. W tym czasie ks. Piątek starał się odwieść kurię od tej trudnej dla niego decyzji. Jednak ordynariusz krakowski, książę abp Adam Stefan Sapieha, pozostał nieubłagany i konsekwentnie podtrzymał nominację. Na drugi z listów ks. Piątka, w którym kapłan chciał odwlec w czasie objęcia w zarząd osieroconej parafii, argumentując to potrzebą dokończenia w Kętach przygotowania dzieci do pierwszej spowiedzi i Komunii św., metropolita zareagował zdecydowanie i kategorycznie. W odpowiedzi datowanej na 21 lipca 1942 r. napisał: *Wielebność Twoja ma zaraz po otrzymaniu niniejszego pisma objąć administrację kościoła i parafii w Spytkowicach ad Zator*⁷.

Ksiądz Piątek odznaczał się pasją pisarską i kronikarską. W okresie powojennym obok pracy duszpasterskiej realizował się jako autor popularnych tekstów historyczno-wspomnieniowych i hagiograficznych. Współpracował z czasopismami katolickimi. Wydawał też publikacje metodą powielaczową⁸. Być może to właśnie tym jego naturalnym skłonnościom do utrwalania przeszłości i terażniejszości zawdzięczamy opis wydarzeń z życia spytkowickiej parafii podczas okupacji niemieckiej. Należy dodać, że zapis poczyniony przez ks. Piątka obejmuje zdarzenia sprzed objęcia przez niego urzędu administratora parafii, stanowiąc swoiste tło dla nakreślenia sytuacji polityczno-społecznej i trudności, z jakimi przyszło mu się zmierzyć w nowej placówce. Brak datacji uniemożliwia dokładne określenie czasu powstania wpisu. Został on sporządzony z perspektywy wydarzeń, być może w odstępie czasowym, aczkolwiek sprawia wra-

Pamiątkowe zdjęcie rocznika 1930 z przystąpienia do Pierwszej Komunii Świętej, Spytkowice, 1940 r. W ostatnim rzędzie stoją: pierwszy od prawej ks. Adolf Zagrodzki (1894-1969) – proboszcz (1939-1941), pierwszy od lewej ks. Franciszek Paciorek (1914-1943) – wikary (1939-1943)

Źródło: A. Kolasa, R. Marek, A. Seremet, *Gmina Spytkowice na starej fotografii*, Spytkowice–Wadowice 2018, s. 20

24. Ks. Stanisław Piątek, lata trzydzieste XX w.; AR

Ksiądz Stanisław Piątek (fot. lata trzydzieste XX w.) – administrator parafii w Spytkowicach (1942-1945)

Źródło: Ł. Front, *Żywot kapłana pocziwego. Ksiądz Stanisław Piątek (1906-1988)*, Kęty 2020, s. 252

⁷ Cyt. za: Ł. Front, *Żywot kapłana...*, op. cit, s. 102.

⁸ Szerzej na temat aktywności pisarskiej ks. Piątka zob. Ibidem, s. 159-221 oraz ilustracje nr 72-73; *Od redakcji*, w: S. Piątek, *Kęty...*, op. cit., s. 6-10.

żenie opisu ciągłego, przy czym relacja z okresu obecności ks. Piątka w Spytkowicach powstała po marcu 1945 r., być może na krótko przed jego powrotem do Kęt w maju tegoż roku. Wskazuje na to wzmianka wprzęgnięta w tok narracji o zniszczeniach spowodowanych przejściem frontu w styczniu 1945 r., że *końcem marca [1945] rozpoczęto szklenie okien*.

Poprzednik ks. Piątka na stanowisku rządcy spytkowickiej parafii, ks. Henryk Mróz, nie uczynił jakichkolwiek wpisów kronikarskich w czasie swego pobytu w Spytkowicach (1937-1939), z kolei jego poprzednik, ks. Andrzej Konieczny zakończył narrację *de facto* na roku 1932. Później odnotował już tylko wizytację kanoniczną abp. Adama Stefana Sapiehy, jednym zdaniem opisując autograf metropolity złożony w kronice⁹. Gdy ks. Piątek wziął kronikę do rąk, dostrzegł lukę informacyjną. W pierwszych zdaniach wpisu nadrobił podstawowe braki, wskazując poprzedników na urzędzie i okoliczności ich odejścia z parafii. Następnie krótko scharakteryzował wydarzenia od wybuchu wojny do przybycia, nakreślając przyczyny i okoliczności, w jakich został skierowany do tej parafii, i stan, jaki zastał. Kolejne utrwalone informacje dotyczą już bezpośrednio sytuacji i wydarzeń z okresu jego pobytu w Spytkowicach.

Żołnierze Wehrmachtu przy plebanii w Spytkowicach, 14.09.1939 r.

Źródło: A. Kolasa, R. Marek, A. Seremet, *Gmina Spytkowice na starej fotografii*, Spytkowice–Wadowice 2018, s. 20

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że zapis, który wyszedł spod pióra ks. Piątka, sprawia wrażenie niedokończonego. W ostatnim zdaniu zanotował: *W jesieni 1944 roku mieszkali na plebanii żołnierze niemieccy z żonami*. Nie kontynuował tego wątku, nie wspomniał o późniejszej obecności żołnierzy sowieckich, urwał narrację. Tuż przed tym zdaniem wspominał najtragiczniejsze dla niego wydarzenie z okresu pobytu w Spytkowicach, jego aresztowanie i dwutygodniowe uwięzienie w Bielsku w związku

z pogrzebem, uznanym przez władze niemieckie za manifestację polityczną. Nie opisał w kronice wydarzeń ze stycznia 1945 r., końca wojny, walk i przetaczania się frontu, ostrzeliwania kościoła i plebanii, gdy kula przeleciała przez jego pokój i utkwiała w piecu. Okres ten utrwalił w późniejszych wspomnieniach z pobytu w Spytkowicach, zaznaczając: *Były to dni grozy, gdy na plebanii przebywały [najpierw] wojska hitlerowskie, tańczące w jednym z pokoi, a następnie wojska*

⁹ Zob. Archiwum Parafii pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Spytkowicach (dalej: APS), sygn. I-06, *Liber memorabilium (1882-1971)*, b.p. [zapisy po roku 1929 dotyczące lat 1929-1932 oraz wpis abp. A.S. Sapiehy pod datą 26.05.1934 r.].

sowieckie, raczące się pozabijanym inwentarzem plebańskim¹⁰. Tragizm tych wydarzeń i realność zagrożenia życia były dla niego wówczas porównywalne ze wspomnianym uwięzieniem¹¹. Być może powodem pominięcia tych wątków była owa atmosfera grozy, a później brak czasu, zaangażowanie w porządkowanie zniszczeń, organizacja powojennego życia i powrót do poprzednich obowiązków w Kętach.

Kolaż ze strzępów wojennej historii

Poprzez lakoniczne wzmianki na temat wydarzeń z okresu niemieckiej okupacji ks. Piątek utrwalił fakty i osoby, które przetrwały w świadomości lokalnej społeczności, jak np. ks. Franciszek Paciorek¹². Utrwalił też fakty i osoby zapomniane, przywracając je niejako do zbiorowej pamięci, jak np. obecność i posługa na terenie Spytkowic siostr serafitek, czy wspomniane przez niego inne osoby uwięzione wraz z wikariuszem spytkowickim w związku z pomocą udzieloną uciekinierowi z niemieckiego obozu koncentracyjnego. Obok opisu sytuacji księży i życia religijnego pod okupacją niemiecką, ks. Piątek scharakteryzował stan gospodarczy kościoła i budynków plebańskich. Z jednej strony nadmienił o trudnościach i poniesionych stratach, z drugiej – o poczynionych zakupach i inwestycjach, co daje wyobrażenie zarówno wojennych zniszczeń, jak i codziennego życia i administrowania parafią w warunkach wojennych. *Religijność tutejszego ludu dość żywa* – konkludował ks. Piątek ogólną postawę parafian, mimo utrudnień ze strony władz okupacyjnych w spełnianiu praktyk religijnych.

Położenie Spytkowic na samym skraju terenu włączonego do Rzeszy miało wpływ na sytuację mieszkańców i księży, a także na organizacyjno-duszpasterskie funkcjonowanie parafii. Granica celna między Rzeszą a Generalnym Gubernatorstwem oddzieliła gromady Łączany i Lipowa od macierzystej parafii w Spytkowicach. W początkowym okresie okupacji duchowni posługiwali w kaplicy w Łączanach, korzystając ze specjalnej przepustki. Później, gdy represje nasiliły się, uniemożliwiono im przekraczanie granicy. Wówczas metropolita krakowski wydzielił – na czas wojny – tę część parafii spytkowickiej jako samodzielną placówkę duszpasterską, oddając kaplicę w Łączanach w zarząd ks. Władysława Miłaszewskiego. W kronikarskim zapisie ks. Piątek odnotował przybycie do Łączan owego kapłana z diecezji pińskiej. Był to bardzo istotny moment w historii Łączan, stanowiący genezę późniejszego usamodzielnienia się gromady od parafii w Spytkowicach¹³.

¹⁰ Zob. S. Piątek, *Kęty...*, op. cit., s. 226 i n.

¹¹ E. Front, *Żywot kapłana...*, op. cit., s. 226.

¹² W spytkowickim kościele rokrocznie wspominana jest rocznica śmierci ks. Paciorka, a pamięć czczona przed tablicą umieszczoną na przykościelnym pomniku (cokół z krzyżem na skarpie przed boczną bramą kościoła, po prawej stronie). O pełnej poświęcenia postawie kapłana przypominają też lokalne wydawnictwa (zob. K. Bukowski, *Matka Boska Spytkowicka Uzdrawienie Chorych (1752-2002). 250 lat kultu*, Kraków 1996, s. 29-30; I. Kamska, *Ksiądz Franciszek Paciorek (1914-1943)*, w: *Księga jubileuszowa...*, op. cit., s. 319-320).

¹³ Na stronach parafii w Łączanach można przeczytać: *Mianowanie ks. Władysława Miłaszewskiego jest początkiem*

Na tym tle wybrzmiewa również bolesna historia losów kapłanów z polskich Kresów Wschodnich, utraconych po wojnie. Ilustruje to przykład wspomnianego ks. Miłaszewskiego. W wyniku działań wojennych musiał opuścić rodzimą diecezję. Kiedy pracował w Łęczanach, a po wojnie na terenie diecezji łódzkiej, nadal był kapłanem diecezji pińskiej, stosunkowo młodej jednostki administracji kościelnej (powstała w 1925 r.), podzielonej nową pojałtańską granicą¹⁴. Utrzymywał kontakt ze swoim ordynariuszem bp. Kazimierzem Bukrabą¹⁵. Po wybuchu wojny biskup, chory na serce i w stanie wyczerpania nerwowego, opuścił Pińsk i udał się do Lwowa na leczenie, później – nie mogąc powrócić do diecezji – przebywał w Warszawie. Po wojnie, wskutek zmiany granic Rzeczypospolitej Polskiej i z uwagi na zły stan zdrowia, zamieszkał w domu sióstr urszulanek w Łodzi, gdzie wkrótce zmarł (7 maja 1946 r.)¹⁶.

Ksiądz Miłaszewski osiadł później na terenie archidiecezji krakowskiej w Gronkowie na Podhalu, tam zasłużył się jako budowniczy kościoła¹⁷. W odwiedziny i na wypoczynek przyjeżdżali do niego kapłani i ordynariusz diecezji łódzkiej, bp. Michał Klepacz (przewodniczący Episkopatu Polski w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego), a także kapłani innych diecezji. Świadkiem śmierci ks. Miłaszewskiego był ks. Stefan Knabit, wówczas począt-

samodzielnej placówki duszpasterskiej. Przybył on do Łęczan 1.01.1942 r. Nowy duszpasterz odprawiał jedną Mszę św. w niedziele i święta do stycznia 1944 r., kiedy to zwrócił się do Kurii z prośbą o zezwolenie na binację w niedziele i święta z uwagi na szczupłość miejsca w kaplicy i na młodzież szkolną. Oprócz tego odprawiał codziennie Msze św. w dni powszednie, nieszpory w niedziele, celebrował nabożeństwa majowe i różańcowe, spowiadał, odwiedzał chorych i spełniał inne posługi duszpasterskie takie jak: katechizacja dzieci w szkole, kaznodziejstwo, chrzty, śluby i pogrzeby. Pod koniec 1941 r. na dawnym cmentarzu cholerycznym z 1867 r., wydzielono teren pod nowy cmentarz i zaczęto chować zmarłych. Ksiądz Miłaszewski sprawował czynności duszpasterskie do kwietnia 1945 r. w tym czasie dobudował zakrytą do kaplicy i ufundował witraż w kaplicy. W kwietniu 1945 r. ksiądz opuścił Łęczany serdecznie żegnany przez mieszkańców. (Zob. Parafia Łęczany. O parafii – historia, <http://www.parafia.laczany.pl/index.php/historia-parafii/historia>, [dostęp: 18.05.2022]). Po wojnie mianowani byli kolejni rektorzy kaplicy w Łęczanach. Od 1945 r. podejmowano też próby utworzenia odrębnej parafii. Ostatecznie została ona erygowana w 1980 r. (Ibidem).

¹⁴ Większość terytorium diecezji pińskiej znalazła się w granicach Związku Sowieckiego jako część białoruskiej republiki. Po stronie polskiej pozostał tylko niewielki skrawek tej diecezji, którym zarządzał administrator apostolski rezydujący w Drohiczynie nad Bugiem (szerzej na ten temat zob. M. Hałaburda, *Diecezja pińska (1925-1939). Rys historyczny*, „Textus et Studia” 2017, nr 2 (10), s. 95-119).

¹⁵ Kazimierz Bukraba (1885-1946), biskup, ordynariusz diecezji pińskiej w latach 1932-1946. Święcenia kapłańskie przyjął w 1909 r. w Krakowie, sakrę biskupią w 1932 r. w Wilnie. W czasie drugiej wojny światowej i po jej zakończeniu przebywał poza diecezją: we Lwowie (1939-1942), Warszawie (1942-1944), Milanówku (1944-1945) i Łodzi (1945-1946), tam zmarł. Pierwotnie pochowany w katedrze łódzkiej, od 1967 r. spoczywa w podziemiach prokatedry w Drohiczynie (szerzej zob. A. Petrani, *Ks. Kazimierz Bukraba biskup ordynariusz piński (1885-1946)*, „Nasza Przyszłość” 1972, t. 37, s. 209-242; K. Krasowski, *Biskupi katolicy II Rzeczypospolitej. Słownik biograficzny*, Poznań 1996, s. 39-41; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965-1995. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000 (wyd. II, poprawione), kol. 44-45).

¹⁶ A. Petrani, *Ks. Kazimierz Bukraba...*, op. cit., s. 238.

¹⁷ Według relacji ks. Leona Zagoty, kapłana pochodzącego z Gronkowa, ks. Miłaszewski chciał zaangażować się w budowę nowego kościoła. Nie mogąc zrealizować tego celu na terenie Łodzi, udał się do kard. Sapiehy, a ten skierował go do Gronkowa. Tam: *Z całą energią podjął kontynuowanie budowy. Spotkał się z wielką życzliwością i entuzjazmem. Zasłynął z wielkiej gościnności* (zob. *Gronków i Gronkowanie*, red. W. Zarębczan, autorzy: W. Gacek, J. Leśnicki, T. Pudysz, B. Zalot, K. Zarębczan, W. Zarębczan, Gronków 1998, s. 86-87).

kujący kapłan diecezji siedleckiej znany później jako o. Leon (benedyktyn)¹⁸.

Granicząc bezpośrednio z Generalnym Gubernatorstwem, Spytkowice stały się terenem przemytu towarów, lekarstw i innych materiałów/surowców¹⁹, a także przemytu ludzi oraz pomocy więźniom i uciekinierom z terenu Rzeszy i KL Auschwitz. Wojenne okoliczności w rejonie pogranicza ujawniły szlachetne cechy i bezinteresowny humanitaryzm. Niestety sprzyjały też obniżeniu morale i rodziły naganne zachowania, w tym konfidenckie.

Nadmienił o tym pośrednio ks. Piątek, wzmiankując w kronikarskim zapisku, że *otoczenie jednostkami niepewnymi, „konfidentami”, czyniły pobyt przykrym*. O konfidenckich okolicznościach wspominał też przy aresztowaniu ks. Zagrodzkiego. Ponadto poczynił pewne aluzje przy – nie do końca wyjaśnionych (wymagają dalszych badań) – okolicznościach aresztowania ks. Paciorka. Obaj wymienieni kapłani trafili do KL Auschwitz. Pierwszy został później przeniesiony do KL Dachau w Bawarii i tam doczekał końca wojny. Drugi poniósł śmierć przez rozstrzelanie 5 marca 1943 r., mając zaledwie 29 lat²⁰.

Aresztowanie ks. Paciorka było szczególnie bolesnym doświadczeniem dla spytkowickiej społeczności. W tragicznym czasie wojny kapłan ten tworzył pogodną atmosferę, ożywiał życie parafii, w warunkach okupacyjnych prowadził chór kościelny związany przed wojną. Warto dodać, że gdy postanowił założyć ten chór, potencjalnych chórzystów szukał i znalazł wśród pasterek i pasterzy, nasłuchując ich śpiewów w trakcie spaceru polami i odmawiania brewiarza²¹. Po

Punkt celny (Zollamt) na drodze ze Spytkowic do Ryczowa w czasie okupacji niemieckiej. Niemiecka straż graniczna, 1943 r.

Źródło: A. Kolasa, R. Marek, A. Seremet, *Gmina Spytkowice na starej fotografii*, Spytkowice–Wadowice 2018, s. 20

¹⁸ Ksiądz Knabit przybył do Gronkowa w czerwcu 1954 r. dla poratowania zdrowia. Po śmierci ks. Miłaszewskiego przez kilka miesięcy administrował tą osieroconą parafią (zob. wspomnienie o. Knabita: *Góralski pleban*, w: *Ibidem*, s. 88-94).

¹⁹ Kobiety przejeżdżając przez granice w Spytkowicach, przekupywały kolejarzy, by za nabią i wódkę kupić w okolicy Oświęcimia materiały na ubrania, nawet niemieckie flagi ze swastyką, które po przefarbowaniu przerabiano na odzienie (J. Antos, *Parafia Paszkówka...*, op. cit., s. 122).

²⁰ Na dokumencie wystawionym przez obozowy Urząd Stanu Cywilnego została umieszczona nieprawdziwa przyczyna śmierci, wskazana przez obozowego lekarza: *Herzschwäche bei Nierenentzündung*, w tłum. z j. niem. słabienie serca przy zapaleniu nerek (Akt zgonu ks. F. Paciorka wydany przez obozowy Urząd Stanu Cywilnego zob. w: *Księga Pamięci. Transporty Polaków do KL Auschwitz z Krakowa i innych miejscowości Polski południowej 1940-1944*, t. 3, red. nauk. F. Piper, I. Strzelecka, Warszawa–Oświęcim 2002, s. 1575; też w: *Ludzie dobrej woli. Księga pamięci mieszkańców Ziemi Oświęcimskiej noszących pomoc więźniom KL Auschwitz*, red. H. Świebocki, Oświęcim 2005, s. 129).

²¹ I. Kamska, *Ksiądz Franciszek Paciorek...*, op. cit., s. 319-320.

Ksiądz Franciszek Paciorek (1914-1943) – wikary w Spytkowicach w latach 1939-1942
 Źródło: A. Kolasa, R. Marek, A. Seremet, *Gmina Spytkowice na starej fotografii*, Spytkowice–Wadowice 2018, s. 20

aresztowaniu ks. Zagrodzkiego administrował parafią, jako jedyny pozostały tu kapłan²². W pamięci parafian spytkowickich zapisał się jako człowiek otwarty, utalentowany muzycznie, z poczuciem humoru, *wspaniała postać*²³.

Ksiądz Paciorek zaangażował się w pomoc więźniom KL Auschwitz oraz osobom uciekającym z Rzeszy na teren Generalnego Gubernatorstwa. Według jego siostrzeńca, ks. Andrzeja Radziszowskiego, czerpiącego wiedzę zapewne z przekazów rodzinnych, ks. Paciorek – z zamiłowania fotograf – robił uciekinierom zdjęcia do „kenkarty” i przemycał dla nich fałszywe dokumenty poświadczane przez ojca, Franciszka Paciorka, przedwojennego wójta Radziszowa, który pełnił tę funkcję również w okresie okupacji niemieckiej. *Uciekinierzy przez kilka dni przebywali na plebani w Spytkowicach, po czym byli przenoszeni do pisarza dworskiego, dalej do klasztoru w Kalwarii Zebrzydowskiej i w końcu do nauczyciela w Stryszowie* – pisze ks. Radziszowski²⁴.

We wrześniu 1941 r. ks. Paciorek ukrywał na plebani uciekiniera z KL Auschwitz, Jana Nowaczka²⁵. W pomoc zbiegłemu więźniowi zaangażowani byli również wójt Lipowej, Stanisław Dzierwa, oraz rządcą dworu Potockich w Spytkowicach. Zakres pomocy udzielony przez wymienionych, wskazany przez ks. Piątkę w kronice, koreluje z relacją Władysława Węgrzyna, ówczesnego kościelnego. W swoich notatkach zapisał on: *Dzierwę oskarżono o przeprowadzenie szpiega przez granicę, zarządcę o to, że go we dworze jakiś czas przetrzymywał, a księdza Paciorka o to, że u niego zbiegus ten którąś noc przespał. [- -] Paciorek był także oskarżony o sfalszowanie metryki dla tego zbiega*²⁶.

Aresztowanie ks. Paciorka, wójta Lipowej i rządcy dworu było częścią większej akcji rozbicia kanału przemytu ludzi z Rzeszy do GG. Według relacji świadków, uzyskanych przez Józefa Paciorka – brata spytkowickiego wikariusza: *Gestapo miało spisane nazwiska, podjeżdżało pod domy i zabierało kolejno*

²² Przed aresztowaniem ks. Zagrodzkiego docierali do Spytkowic z posługą duszpasterską księża salezjanie z Oświęcimia. Brak informacji na ten temat w kronice spytkowickiej parafii, zachowała się w kronice salezjanów. Pod datą 9.04.1941 r.: *Śnieg*. Ks. [Karol] *Golda udał się do Spytkowic z posługą duszpasterską*. Pod datą 31.05.1941 r.: *Pogoda!* Ks. [Jan] *Szczupał do Spytkowic. (Zakład salezjański im. Księdza Bosko w Oświęcimiu 1940-1943. Kronika, t. 5, oprac. W.W. Żurek, Lublin 2018, s. 62, 74).*

²³ S. Gwizdała, *Zarys społecznego, gospodarczego i kulturalnego życia wsi Spytkowice*, w: *Księga jubileuszowa...*, op. cit., s. 272-273.

²⁴ *Ksiądz Franuś. Refleksje w 70-tą rocznicę męczeńskiej śmierci księdza Franciszka Paciorka w obozie zagłady w Oświęcimiu*, oprac. A. Radziszowski, Kraków 2013, b.p.

²⁵ *Ludzie dobrej woli...*, op. cit., s. 453.

²⁶ W. Węgrzyn, *Notatki kościelne*, oprac. J. Warzecha, w: *Księga jubileuszowa...*, op. cit., s. 104).

*jednego za drugim*²⁷. Konwój z aresztowanymi zatrzymał się w Brzeźnicy, tam osadzono ich w piwnicach. Miejscowi konspiratorzy byli skłonni przeprowadzić akcję uwolnienia kapłana, on miał jednak zdecydowanie odmówić w obawie o ściągnięcie represji na najbliższą rodzinę²⁸. W tym samym czasie i z tej samej przyczyny aresztowano też wójta Brzeźnicy, Kazimierza Meresa (zginął w KL Auschwitz)²⁹. Według relacji jego wnuczki, Haliny Midur, dziadek *został zadenuncjowany przez miejscowego konfidenta*³⁰. W tym kontekście otwarte pozostaje pytanie, czy aresztowanie ks. Paciorka oraz wójta Lipowej, Dzierwy, i rządcy dworu było wynikiem ujawnienia ich pomocy przez pochwyczonego i załamane go w toku śledztwa zbiega, czy też miejscowej zdrady, tzn. działalności siatki niemieckich agentów zwerbowanych pośród lokalnej ludności.

Postscriptum

W kronikarskim zapisie ks. Piątek skoncentrował się na faktach związanych z życiem parafii w Spytkowicach, rzutuujących na sytuację kapłanów, wiernych, stan budynków kościelnych. Pominął wydarzenia ważne dla lokalnej historii, ale bezpośrednio nie dotyczący spraw religijno-duszpasterskich i parafialnych, jak np. pożar o ogromnym zasięgu, śmierć znanego kapłana społecznika czy zastrzelenie konspiratorów itp.

Wiosną 1943 r. wielki pożar, wzniesiony iskrą z parowozu, ogarnął spytkowicki przysiółek Kępki, trawiąc domy i stodoły położone w pobliżu torów kolejowych i przenosząc się na sąsiednie zabudowania³¹. Ksiądz Piątek nie odnotował tego tragicznego zdarzenia, mimo że – jak podaje spytkowiczanie, Stanisław Gwidzdała – do pożaru doszło w *Niedzielę Palmową*³², a *Wiadomość o pożarze dotarła do spytkowian w trakcie trwania prymarii, o czym parafian poinformował kapłan sprawujący Mszę świętą*³³. W akcji gaszenia pożaru uczestniczyło około trzydziestu jednostek straży pożarnej, w tym jednostki z Katowic i Bielska,

²⁷ *Ksiądz Franuś...*, op. cit., b.p.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Kazimierz Meres (1894-1943) – mieszkaniec Brzeźnicy, tamże urodzony 4.03.1894 r., społecznik, wójt gminy Brzeźnica przed i w czasie drugiej wojny światowej. Współzałożyciel tamtejszej OSP (1926) i jej naczelnik, zaangażowany w sprawy szkolnictwa (przewodniczący Rady Szkolnej, inicjator powołania komitetu budowy szkoły), w czasie wojny działacz konspiracyjny, organizator pomocy dla uciekinierów z KL Auschwitz i Rzeszy (jako wójt wystawiał fikcyjne dokumenty). Aresztowany przez niemieckiego okupanta 22.06.1942 r. Osadzony w więzieniu przy ul. Montelupich w Krakowie, następnie w KL Auschwitz (numer obozowy 172370), tam zginął 25.02.1943 r. (*Informacja o więźniach, Meres Kazimierz*, <https://www.auschwitz.org/muzeum/informacja-o-wiezniach/>, [dostęp: 13.06.2022]; H. Midur, *Kazimierz Meres – wójt, który pozostał w pamięci*, w: *II wojna światowa w gminie...*, op. cit., s. 351-354).

³⁰ H. Midur, *Kazimierz Meres...*, op. cit., s. 353.

³¹ Szerzej zob. S. Gwidzdała, *Zarys...*, op. cit., s. 281-282; J. Bodzenta, *Dzieje Ochotniczej Straży Pożarnej w Spytkowicach 1912-2012*, Spytkowice 2016, s. 17-18; także artykuł S. Mamonia, *Spytkowickie Kępki w ogniu (18 kwietnia 1943 r.)* w niniejszym numerze „Rocznika Spytkowickiego”.

³² Niedziela Palmowa przypadała wówczas 18.04.1943 r. (zob. np. *Kalendarz Terminowy na Rok 1943*, Warszawa).

³³ S. Gwidzdała, *Zarys...*, op. cit., s. 282.

a także mieszkańcy. *Ta tragedia* – pisze dalej Gwizdała – *wywarła głębokie piętno na dalszym życiu ofiar pożaru i na długo pozostała w pamięci mieszkańców*³⁴.

W styczniu 1944 r. w Bachowicach zmarł ks. Franciszek Gołba³⁵, kapłan znany szerzej poza rodzimą miejscowością. Był to wybitny duszpasterz-społecznik, zaangażowany w działalność religijno-wychowawczą, oświatową, gospodarczą, charytatywną, budowniczą, publicystyczną. Ksiądz Piątek nie odnotował jego śmierci, choć uczestniczył w uroczystym pogrzebie, który odbył się w Bachowicach³⁶. Nie odnotował też zdarzenia, które miało miejsce pół roku później i odbiło się echem poza lokalną społecznością. Na stacji w Ryczowie zostali zastrzeleni trzej krakowscy działacze Polskiej Partii Socjalistycznej zaangażowani w pomoc więźniom i uciekinierom z KL Auschwitz. Wśród nich był urodzony w Spytkowicach Józef Kornaś³⁷, którego dom rodzinny służył za schronienie i punkt kontaktowy.

Ksiądz Piątek powrócił myślami do Spytkowic i dodatkowo utrwalił okres pobytu w tej parafii we wspomnieniach dołączonych do książki o Kętach – mieście, z którym był związany ponad pół wieku, wydanej drukiem po raz pierwszy w latach 70. na prawach rękopisu, metodą powielaczową. Manuskrypt doczekał się też współczesnego wydania³⁸. Z kolei fragmenty dotyczące Spytkowic zostały

³⁴ Ibidem.

³⁵ Franciszek Gołba (1862-1944) – kapłan (archi)diecezji krakowskiej, społecznik, od 1923 r. jako emerytowany katecheta osiadł na stałe w rodzinnych Bachowicach, gdzie prowadził rozległą działalność duszpastersko-społeczną. Urodził się 14.08.1862 r. w Bachowicach. Ukończył gimnazjum w Wadowicach; w 1882 r. wstąpił do krakowskiego seminarium duchownego, studiował teologię na Wydziale Teologicznym UJ (1882-1886), doktor teologii (1894), habilitacja (1902); studiował też języki arabski i syryjski w Bejrucie (1907/1908). Świecenia kapłańskie przyjął 11.07.1886 r. z rąk bp. Albina Dunajewskiego w kościele norbertanek pw. św. Augustyna w Krakowie na Zwierzyńcu. Wikariusz parafii w: Szaflarach (1886-1888), Jordanowie (1888-1889), Frydrychowicach (1889-1890), św. Floriana w Krakowie (1893-1896). Katecheta szkół miejskich w Wadowicach (1890-1893), w II gimnazjum w Krakowie (1896-1923, zastępca katechety od 1893), w żeńskiej szkole gospodarczej w Bachowicach (1910-1923). Wykładowca języków semickich UJ (1902-1923). Organizator bursy dla ubogiej młodzieży w Krakowie (1904, od 1905 na Zakrzówku). Działacz społeczny w Bachowicach: współzałożyciel „Kasy Stefczyka” (1906), spółdzielni mleczarskiej (1908). Budowniczy kościoła (1920-1925) i ekspozyt (1929-1935) w Bachowicach do czasu powołania parafii. Zmarł 18.01.1944 r. w Bachowicach, został pochowany na miejscowym cmentarzu (M. Hałaburda, J. Szczepaniak, *Katalog alumnów seminarium na Stradomiu (1801-1900)*, Kraków 2006, s. 75; E. Staniak, *Szkoła jakich mało. Słownik „wybranych” absolwentów Gimnazjum i Liceum w Wadowicach (1866-2016)*, Kraków 2016, s. 31; J. Pietrzak, *Działalność duszpastersko-społeczna ks. Franciszka Gołby (1862-1944)*, w: *Bachowice – wieś i ludzie*, red. J. Jodłowski, A. Kolasa, Z. Szewczyk, S. Warzecha, Tomice 2017 s. 34-79).

³⁶ Ł. Front, *Żywot kapłana...*, op. cit., s. 112.

³⁷ Józef Kornaś, ps. „Korn” (1902-1944) – członek PPS, pochodził ze Spytkowic, mieszkał w Krakowie, w czasie drugiej wojny światowej wraz z żoną Heleną (z domu Muroń) zaangażował się w konspirację i pomoc więźniom KL Auschwitz. Zajmował się przerzutem leków z Krakowa do Brzeszcz oraz przeprowadzaniem uciekinierów z obozu na teren Generalnego Gubernatorstwa, pełnił funkcję łącznika, jego rodzinny dom w Spytkowicach służył za punkt kontaktowy. Został zastrzelony przez niemieckiego okupanta 24.06.1944 r. na stacji kolejowej w Ryczowie w trakcie akcji dotyczącej niedoszłej ucieczki z KL Auschwitz Józefa Cyrankiewicza (*Ludzie dobrej woli...*, op. cit., s. 443-444; K. Leszczyński, *Eksterminacja ludności...*, op. cit., s. 167; szerzej zob. E. Hałoń, *W cieniu Auschwitz. Wspomnienia z konspiracji przyobozowej*, Oświęcim 2003, s. 84-85, 147-149, 154; J. Garliński, *Oświęcim walczący*, Warszawa 1992, s. 214-215).

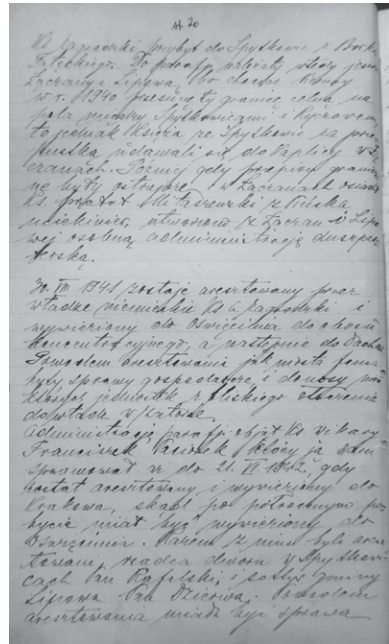
³⁸ Zob. S. Piątek, *Kęty...*, op. cit., Kęty 2016.

przedrukowane w monografii miejscowości³⁹. Część tych wspomnień powieliła fakty zapisane w kronice parafialnej. Część stanowi cenne uzupełnienie (dokończenie) i puentę kronikarskich zapisków z czasu pobytu w Spytkowicach. Kapłan opisał działania wojenne rozgrywane się w styczniu 1945 r., przemieszczanie się frontu, cofanie wojsk niemieckich i wkroczenie wojsk sowieckich. Narysił, jak żołnierze spod czerwonej gwiazdy „wyzwalali” plebanię, zapowiadając „nową” komunistyczną rzeczywistość. Pod datą finalnego dnia tych działań zapisał:

28 stycznia 1945 r. ostatnie patrolki niemieckie kryją się koło plebanii i kościoła, który znajduje się przy głównej szosie z Krakowa do Oświęcimia. Zbliżające się patrolki sowieckie od Miejsca, Ryczowa, Bachowic ostrzeliwiają je. [- -]

Plebania, przy drodze położona, z wielkimi stajniami i stodołami z herbami Potockich z Zatora, ściągą masę wojsk sowieckich. Pierwszy przychodzi żołnierz z gwiazdką sowiecką na mundurze, potem inni. Domagają się wódki, wino im nie smakuje. Wódki nie ma. Szukają kwater ciepłych, w kuchni. Pierwsze objawy kradzieży. W nocy zabijają 150-kilogramową świnie i gotują, a służącej – pani Książkowej – pomagającej siostrze [Helenie, rodzonej siostrze ks. Piątka – ŁM] – grożą orczykiem, gdy się sprzeciwi. Biorą koniczynę koniom. Nad ranem nowa fala kozacka domaga się klucza od piwnicy, myśląc, że znajdują wódkę. Plebania była uboga, gdyż już Niemcy wszystko zrabowali, zabierają więc zegarek, brzytwę, a nawet ubranie. Sam widziałem, jak żołnierz niósł na kiju ubranie z piwnicy. Dobrze, że ostały się książki parafialne. Mówią, że oswobodzili Polaków od Germanów.

Następne dni to ciągłe fale napływających wojsk sowieckich. Niektórzy radzą, by opuścić Spytkowice i iść chwilowo do Bachowic. Ale zostałem, bo nie wypada opuścić parafii, gdzie byłem sam⁴⁰.

Fragment kroniki spytkowickiej parafii, zapis ks. Stanisława Piątka z okresu drugiej wojny światowej
Źródło: Archiwum Parafii pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Spytkowicach, Liber memorabilium (1882-1971), b.p.

³⁹ Podstawą przedruku był egzemplarz powielaczowy, ofiarowany Władysławowi Węgrzynowi, wieloletniemu kościelnemu spytkowickiej parafii, pełniącemu tę funkcję również w okresie administratury ks. Piątka. Wspomniany fragment książki opracował Paweł Mostowik. Został on opublikowany z podtytułem: *Parafia spytkowicka w latach 1943-1945 we wspomnieniach* (zob. w: *Księga jubileuszowa...*, op. cit., s. 405-411).

⁴⁰ S. Piątek, *Kęty...*, op. cit., s. 230-231.

Ksiądz Piątek opuścił Spytkowice cztery miesiące później, 29 maja 1945 r. Zgodnie z decyzją kurii powrócił na poprzednią placówkę i do obowiązków w Kętach⁴¹. Tydzień wcześniej przekazał parafię spytkowską w ręce następcy, ks. Antoniego Zaremby⁴². Nowemu administratorowi, a następnie proboszczowi przyszło zarządzać tą placówką duszpasterską w „nowej” powojennej rzeczywistości politycznej⁴³. W historii parafii, podobnie jak w historii Polski, rozpoczął się okres zmagania z represjami nowego, czerwonego totalitaryzmu.

Prezentowany poniżej tekst źródłowy to rękopiśmienny fragment kroniki parafialnej. Został on sporządzony przez jednego autora, stanowi zwartą całość. Pierwsza część dotyczy wydarzeń, o których autor dowiedział się z relacji innych osób, nie był ich świadkiem, stąd pewne nieścisłości. Druga część to jego własne obserwacje i doświadczenia.

W zamieszczonym dokumencie uwspółcześiono ortografię, interpunkcję i pisownię wyrazów (np. zakrystja, kancelarja, Ewangelja, swemi). Zmieniono zapis dużych liter na małe, zgodnie z zasadami pisowni (np. Ksiądz, Pan, Administrator, Inspektor). Liczebniki i miesiące w datach zapisano słownie. Pozostałe ingerencje i uzupełnienia odredakcyjne zaznaczono kwadratowym nawiasem. Oprócz przypisów rzeczowych, zawierających merytoryczne komentarze i wyjaśnienia do treści dokumentu, zastosowano także przypisy tekstowe (oznaczone literami), opatrując nimi wątpliwą i błędną lekcję, niejasności tekstu, zmiany dokonywane przez autora w trakcie tworzenia zapisu.

⁴¹ We wspomnieniach zapisał: *W dniu 29 maja 1945 r., po rannej mszy św. i po pogrzebie śp. Piotra Michalca, o godzinie 12.00 w południe odwiózł ks. Piątką furmanką do Kęt ob. Jan Kufel ze Spytkowic* (Ibidem, s. 228).

⁴² Antoni Zaremba (1889-1967) – kapłan (archi)diecezji krakowskiej, administrator i proboszcz parafii pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Spytkowicach w latach 1945-1967. Urodził się 9.05.1889 r. w Roczynach koło Andrychowa. Ukończył gimnazjum w Wadowicach; w 1911 r. wstąpił do krakowskiego seminarium duchownego, studiował teologię i filozofię na Wydziale Teologicznym UJ (1911-1915). Świecenia kapłańskie przyjął 29.05.1915 r. w katedrze na Wawelu w Krakowie z rąk bp. A.S. Sapiehy. Wikariusz parafii w: Porębie Żegocie (1915-1918), Oświęcimiu (1918-1922), Brzeszczach (1922-1923), Jaworznie (1923-1927), Milówce (1928-1931). Katecheta szkół powszechnych w Zwardoniu (1927-1928). Administrator parafii w Witanowicach (od marca do lipca 1931 r.) i Łętowni (1931), administrator i proboszcz w Chyżnem na Orawie (1932-1945, w czasie wojny usunięty z funkcji proboszcza przez władze słowackie kolaborujące z niemieckim okupantem, pozostał w Chyżnem i posługiwał ludności), następnie administrator i proboszcz w Spytkowicach. Z uwagi na stan zdrowia od 1961 r. w administrowaniu parafią zastępował go ks. Józef Hajduk. Zmarł 7.11.1967 r., został pochowany na cmentarzu w Spytkowicach (K. Bukowski, *Matka Boska Spytkowska...*, op. cit., s. 33-34; A. Kapuśniak, J. Szczepaniak, *Katalog alumnów krakowskiego seminarium duchownego (1901-1938)*, Kraków 2006, s. 273; E. Staniek, *Szkoła jakich mało...*, op. cit., s. 99).

⁴³ Początki tego „nowego” ładu w Spytkowicach opisał krótko ks. Piątek w swoich wspomnieniach. Zob. S. Piątek, *Kęty...*, op. cit., s. 232-233.

Tekst źródłowy

Fragment kroniki parafii pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Spytkowicach dotyczący okresu drugiej wojny światowej zapisany przez ks. Stanisława Piątkę, administratora tejeże parafii (1942-1945), Spytkowice, brak daty.

W roku 1937 ks[ia]dz proboszcz Andrzej Konieczny¹ zrezygnował z probostwa w Spytkowicach i przeniósł się na probostwo do Myślenic. W listopadzie 1937 r. objął probostwo ks. Henryk Mróz², który kierował parafią aż do wybuchu wojny niemiecko-polskiej, tj. 1 września 1939 r.

Z początkiem września ulegając powszechnej panice przed najazdem germańskim [ks. Mróz], uciekł z parafii, zostawiając ks[ia]dza wikarego Franciszka Paciorka³, który trwając na posterunku, sprawował obowiązki duszpa-

¹ Andrzej Konieczny (1890-1953) – kapłan (archi)diecezji krakowskiej, proboszcz parafii pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Spytkowicach w latach 1929-1937. Urodził się 21.11.1890 r. w Poznachowicach Górnych (pow. myślenicki). Ukończył gimnazjum św. Anny w Krakowie; jesienią 1912 r. wstąpił do krakowskiego seminarium duchownego, studiował teologię i filozofię na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego (1912-1916). Świecenia kapłańskie przyjął 11.06.1916 r. w kościele Mariackim w Krakowie, z rąk bp. Adama Stefana Sapiehy. Wikariusz parafii w: Lubniu (1916-1918), Wróblowicach (1918-1920) i Nowej Górze (1920-1921). Katecheta w szkołach 7-klasowych, męskiej i żeńskiej w Krzeszowicach (1921-1927), ekspozyt w Zabierzowie (1928-1929), następnie proboszcz w Spytkowicach, potem w Myślenicach (1937-1953). Zmarł 17.10.1953 r. w Myślenicach (M. Gawlik, J. Szczepaniak, *Księża katecheci diecezji krakowskiej 1880-1939. Słownik biograficzny*, seria: „Collectanea Historica Bibliotheca”, t. 5, Kraków 2000, s. 107-108; A. Kapuśniak, J. Szczepaniak, *Katalog alumnów...*, op. cit., s. 111).

² Henryk Mróz (1879-1961) – kapłan (archi)diecezji krakowskiej, proboszcz parafii pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Spytkowicach w latach 1937-1939. Urodził się 7.07.1897 r. w Maniowie (parafia Dąbrowa Tarnowska, diecezja tarnowska). Ukończył II gimnazjum w Nowym Sączu; jesienią 1916 r. wstąpił do krakowskiego seminarium duchownego, studiował teologię i filozofię na Wydziale Teologicznym UJ (1917-1921). Świecenia kapłańskie przyjął 20.03.1921 r. w katedrze na Wawelu w Krakowie, z rąk bp. A.S. Sapiehy. Wikariusz parafii w: Pobiedrze (obecnie Paszkówka) (1921-1923), Morawicy (1923-1926), Oświęcimiu (1926-1927), Rabce (1927), Jaworznie (1927-1928), Żywcu (1928-1931), Niepołomicach (1931-1933). Administrator (1933-1934) i proboszcz (1934-1937) w Jaworniku, następnie proboszcz w Spytkowicach, potem administrator w Klikuszowej (1939-1948) i administrator/proboszcz w Jordanowie (1948-1961). Zmarł w Jordanowie. (A. Kapuśniak, J. Szczepaniak, *Katalog alumnów...*, op. cit., s. 164-165; „*A wszystko dla tegoż ludu ziemi skawickiej*”. *Kronika parafii Skawica do roku 1986*, oprac. R. Szczurowski, Kraków 2019, s. 40).

³ Franciszek Paciorek (1914-1943) – kapłan archidiecezji krakowskiej, wikariusz parafii pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Spytkowicach w latach 1939-1942. Urodził się 6.09.1914 r. w Radziszowie (pow. krakowski). Ukończył gimnazjum im. Bartłomieja Nowodworskiego w Krakowie; jesienią 1932 r. wstąpił do krakowskiego seminarium duchownego, studiował teologię i filozofię na Wydziale Teologicznym UJ (1932-1937). Świecenia kapłańskie przyjął 24.06.1937 r. w bazylice ojców franciszkanów w Krakowie, z rąk bp. Stanisława Rosponda. Wikariusz parafii pw. św. Klemensa w Zawoi (1937-1939), następnie w Spytkowicach. W czasie wojny niósł pomoc więźniom KL Auschwitz i uciekającym z Rzeszy do Gubernatorstwa. Aresztowany przez niemieckiego okupanta 22.06.1942 r., więziony w Krakowie przy ul. Montelupich, 18.01.1943 r. przewieziony do KL Auschwitz, tam rozstrzelany 5.03.1943 r. (A. Kapuśniak, J. Szczepaniak, *Katalog alumnów...*, op. cit., s. 178; J. Kracik, *Qui venerunt ex magna tribulatione. Kapłani archidiecezji krakowskiej prześladowani podczas II wojny światowej*, „*Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi*” 1989, nr 7-8, s. 196; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939-1945*, z. 3: *Wykaz duchownych zmarłych, zamordowanych lub represjonowanych przez okupanta w archidiecezjach: gnieźnieńskiej, krakowskiej i lwowskiej oraz w diecezjach: katowickiej, kieleckiej, lubelskiej i w obozie koncentracyjnym w Oświęcimiu*, Warszawa 1978, s. 107, 309, 362-363; J. Kracik, G. Ryś, *Dziesięć wieków diecezji krakowskiej*, Kraków 1998, s. 223).

sterskie sam, aż do przybycia nowego ks[iędza] administratora, ks. Adolfa Zagrodzkiego⁴.

Ks[iędz] A[dolf] Zagrodzki przybył do Spytkowic z końcem października, a 14 listopada 1939 [r.] objął protokolarnie beneficjum i kościół z rąk ustępującego ks. Henryka Mroza, który chwilowo przybył do Spytkowic po swoje rzeczy.

Ks[iędz] Zagrodzki przybył do Spytkowic z Borku Fałęckiego⁵. Do parafii należały wtedy jeszcze Łączany i Lipowa, bo chociaż Niemcy w r[oku] 1940 przesunęły granicę celną na pola między Spytkowicami i Ryczowem⁶, to jednak księża ze Spytkowic za przepustką udawali się do kaplicy w Łączanach. Później, gdy przepisy graniczne były ostrzejsze, w Łączanach osiadł ks[iędz]

⁴ Adolf Zagrodzki (Pluskwa) (1894-1969) – kapłan (archi)diecezji krakowskiej, administrator parafii pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Spytkowicach w latach 1939-1942. Urodził się 6.01.1894 r. w Mokrzkach k. Brzeska (parafia Szczepanów, diecezja tarnowska). Ukończył V Gimnazjum w Krakowie (1914), studiował teologię na UJ (1914-1918). Święcenia kapłańskie przyjął 16.06.1918 r. w katedrze na Wawelu w Krakowie, z rąk bp. A.S. Sapięhy. Wikariusz parafii w: Pobiedrze (obecnie Paszkówka) (1918-1921), Kościelcu (1921-1923), Trzebini (1923-1929) i Nowym Targu (1929-1931). Katecheta prywatnego seminarium nauczycielskiego w Nowym Targu (1929-1931), ekspozyt w Borku Fałęckim (1931-1939), następnie administrator w Spytkowicach. Aresztowany przez niemieckiego okupanta w sierpniu 1942 r., osadzony kolejno w więzieniu przy ul. Montelupich w Krakowie, KL Auschwitz (1942) i KL Dachau (1942-1945), tam doczekał wyzwolenia przez żołnierzy amerykańskich. Po wojnie wyemigrował do Stanów Zjednoczonych, osiadł w klasztorze ojców paulinów w Doylestown (tzw. Amerykańska Częstochowa). Zmarł 4.01.1969 r. w Doylestown (M. Gawlik, J. Szczepaniak, *Księża katecheci...*, op. cit., s. 257; A. Kapuśniak, J. Szczepaniak, *Katalog alumnów...*, op. cit., s. 271).

⁵ W tamtejszej parafii został zapamiętany jako *organizator wspaniałej, mądrej, gorliwej i Bożej sprawy sercem oddany całemu*, pomysłodawca i inicjator budowy nowej świątyni, w śmiałym i nowoczesnym kształcie (J. Kołodziejczyk, *Dwudziestopięciolecie konsekracji naszego kościoła*, „Posłaniec Zwycięskiej” 2000, nr 4, s. 2).

⁶ Chodzi o niemiecką granicę celną przesuniętą 20.11.1939 r. na linię między Rzeszą a Generalnym Gubernatorstwem, w związku z włączeniem anektowanych ziem polskich na obszar walutowy Rzeszy. Nowa granica celna oddzielała dwa różne systemy administracyjne i walutowe na okupowanych terenach państwa polskiego: ziemiach wcielonych do Rzeszy i ziemiach, z których utworzono Generalne Gubernatorstwo – swoisty obszar kolonialny, proklamowany z dniem 26.10.1939 r. Czym innym była natomiast granica policyjna, która została zasadniczo utrzymana wzdłuż przedwojennej granicy polsko-niemieckiej (Cz. Madajczyk, *Polityka III Rzeszy...*, op. cit., t. 1, s. 76, 116, 125-126; Cz. Madajczyk, *Kształtowanie systemu okupacyjnego w Europie Środkowej przez III Rzeszę (1938-1945)*, „Dzieje Najnowsze” 1971, nr 1-2, s. 161-162).

W okresie ustalania granicy administracyjnej między obszarem anektowanym do Rzeszy a tworzącym Generalne Gubernatorstwo, żywa była też idea utworzenia Beskidenland – odrębnego okręgu Rzeszy, obejmującego swym zasięgiem Spytkowice. Ostatecznie obszar ten wraz ze Spytkowicami został wcielony do Rzeszy w ramach rejencji katowickiej. Na teren między Spytkowicami (Rzesza) a Ryczowem (GG) przesunięto granicę celną. Nowa linia graniczna oddzieliła od parafii w Spytkowicach gromady Łączany i Lipowa, włączone w obszar GG (Cz. Madajczyk, *Polityka III Rzeszy...*, op. cit., t. 1, s. 74-75; J. Kracik, *Archidiecezja krakowska*, op. cit., s. 167).

Na terenie Spytkowic utworzono trzy punkty kontroli granicznej: kolejowy, drogowy i wodny. Zaczęto je organizować pod koniec 1939 r. Kościelny spytkowicki zapisał: *Od 18 XII [1939 r.] rozpoczęła się granica: w stacji kolejowej, w Niewsądy i na Przewozie – na wale (W. Węgrzyn, Notatki kościelne...*, op. cit., s. 102). Organizacja punktów celnych była zapewne rozciągnięta w czasie. Pierwsze rozporządzenia celne władze niemieckie wydały w styczniu i lutym 1940 r. Być może z tych względów rok 1940 a nie 1939 utkwił w pamięci ks. Piątka jako data przesunięcia granicy celnej na teren między Spytkowicami a Ryczowem. Być może był to też efekt skrytości działań okupanta, o której wspominał Czesław Madajczyk, historyk, badacz tematu, pisząc: *Początkowo granicę administracyjną i celną z GG trzymano w tajemnicy. [-] Przez dłuższy czas utrzymywano też w tajemnicy granicę rejencji katowickiej i GG (Cz. Madajczyk, Polityka III Rzeszy...*, op. cit., t. 1, s. 75, 82).

prałat Miłaszewski⁷ a uciekinier z Pińska^a, utworzono z Łączan i Lipowej osobną administrację duszpasterską⁸.

30 sierpnia 1941 [r.] zostaje aresztowany przez władze niemieckie ks. A[dolf] Zagrodzki i wywieziony do Oświęcimia do obozu koncentracyjnego, a następnie do Dachau⁹. Powodem aresztowania, jak niosła fama, były sprawy gospodarcze i donosy niektórych jednostek z bliskiego otoczenia do władz w Zatorze¹⁰.

^{a-a} W rękopisie: z Pińska uciekinier.

⁷ Władysław Miłaszewski (1885-1954) – kapłan diecezji pińskiej (do 1925 r. mińskiej), w latach 1942-1945 pełnił posługę duszpasterską w Łączanach, przynależących wówczas do parafii w Spytkowicach. Święcenia kapłańskie przyjął w 1909 r. Proboszcz parafii w Grannem (powiat siemiatycki) (1927-1930). Redaktor wydawnictw Kurii (1931-1932) i dyrektor Drukarni Diecezjalnej w Pińsku. Zaangażowany w akcję neounijną prowadzoną na Kresach Wschodnich, której celem było pozyskanie dla katolicyzmu prawosławnych potomków byłych unitów. Uczestnik pińskich konferencji kapłańskich w sprawach unijnych. Wikariusz parafii katedralnej w Pińsku (1936-1938), następnie do wybuchu wojny rektor kościoła w Malkowiczach (obecnie na terenie Białorusi) – kościoła filialnego parafii w Hancewiczach oraz wikariusz-pomocnik do wszystkich spraw (łac. *ad universitatem causarum*) teje parafii. Po wojnie pełnił posługę na terenie diecezji łódzkiej jako administrator parafii pw. św. Jana Chrzciciela w Nowym Złotnie (obecnie w granicach Łodzi) (1945-1949) i na terenie archidiecezji krakowskiej jako administrator/proboszcz parafii w Gronkowie (1949-1954) i budowniczy tamtejszego kościoła. Zmarł 21.07.1954 r., został pochowany przy kościele w Gronkowie (Z. Rostkowski, *Zarys historii parafii św. Jana Chrzciciela w Grannem*, „Niedziela podlaska” 2004, nr 35; też: *Granne – parafia świętego Jana Chrzciciela. Rys historyczny*, oprac. Z. Rostkowski, <https://drohiczynska.pl/parafie/granne-parafia-swietego-jana-chrzciciela/#rys-historyczny>, [dostęp: 7.07.2022]; *Pamiętnik III-jej konferencji kapłańskiej w sprawie unji kościelnej w Pińsku (30, 31 sierpnia i 1 września 1932)*, Pińsk 1933, s. 13; *Pamiętnik V-jej pińskiej konferencji kapłańskiej w sprawie unji kościelnej (5, 6 i 7 września 1935)*, Pińsk 1936, s. 6; *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R.P. 1932 i 1933*, Pińsk 1933, s. 190; *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R.P. 1937*, Pińsk 1937, s. 40; *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R.P. 1939*, Pińsk 1939, s. 111; *Spis duchowieństwa i parafii diecezji łódzkiej 1948 rok*, Łódź 1948, s. 20, 28, 36; M. Hałaburda, *Duchowieństwo diecezji pińskiej (1925-1939). Studium prozopograficzne*, Kraków 2019, s. 99, 178, 373; J. Leśnicki, W.M. Zarębczan, „*Ite ad Joseph – Idźcie do Józefa*”. *Kościółek św. Józefa w Gronkowie*, Pelplin 2013, s. 84-90; *Gronków i Gronkowanie...*, op. cit., s. 84, 86-88).

⁸ Kapłani ze Spytkowic posługiwali w kaplicy w Łączanach do czasu aresztowania administratora spytkowickiej parafii. Po uwięzieniu ks. Zagrodzkiego władze okupacyjne cofnęły przepustkę graniczną ks. Paciorkowi, uniemożliwiając mu pełnienie posługi duszpasterskiej w Łączanach i Lipowej, a tym samym odcinając te wioski od macierzystej parafii. W związku z zaistniałą sytuacją metropolita krakowski abp A.S. Sapieha z dniem 11.11.1941 r. czasowo przyłączył oddzielną część parafii w Spytkowicach do parafii w Kamieniu. Z powodu przeszkód logistycznych to rozwiązanie nie zniwelowało braku dostępu wiernych do posług sakramentalnych, czemu mieszkańcy Łączan dawali wyraz. W odpowiedzi na ich prośbę, wsparłą przez proboszcza parafii w Tłuczani, abp Sapieha zezwolił, aby z początkiem 1942 r. na terenie tej wioski zamieszkał ks. W. Miłaszewski – kapłan diecezji pińskiej, rezydujący wówczas w Tłuczani. Zezwolenie metropolity na utworzenie osobnej administracji duszpasterskiej w Łączanach ograniczone było czasem wojny (zob. W. Jarguz, *Notatki z życia parafii w czasach okupacji*, w: *II wojna światowa w gminie Brzeźnica i okolicy*, red. W. Jarguz, Kraków–Brzeźnica 2018, s. 291-293).

⁹ Do KL Auschwitz trafił 8.01.1942 r. w grupie sześćdziesięciu mężczyzn, w tym ośmiu kapłanów katolickich. W obozie otrzymał numer 25331. Po pięciu miesiącach, 3.06.1942 r., został wraz z grupą innych duchownych przeniesiony do KL Dachau (W. Płosa, *Mężczyźni – transport z 8 stycznia 1942 roku*, w: *Księga Pamięci. Transporty Polaków do KL Auschwitz z Krakowa i innych miejscowości Polski południowej 1940-1944*, t. 2, red. nauk. F. Piper, I. Strzelecka, Warszawa–Oświęcim 2002, s. 753, 765). Ksiądz Zagrodzki podtrzymywał na duchu osadzonych w KL Dachau. Współwięzień, późniejszy biskup Franciszek Korszyński, w obozowych wspomnieniach napisał o nim: *Ks[ia]dz Zagrodzki Adolf z Krakowa. Głosił konferencje religijne i pogadanki duszpasterskie. Chętnie otaczał się młodzieżą duchowną, która lgnęła do niego i wiele od niego korzystała* (F. Korszyński, *Jasne promienie w Dachau*, Poznań–Warszawa 1985, s. 210).

¹⁰ Podejrzanie denuncjacji wybrzmiewa również w relacji kościelnego Węgrzyna. Według niego ks. Zagrodzki został aresztowany wskutek donosu, był oskarżony o „szmucel, politykę i sprawę przedwojenną” (W. Węgrzyn, *Notatki kościelne...*, op. cit., s. 103). Kapłan miał dzielić się żywnością, a tym samym ograniczać kontyngenty z mięsa i produktów rolnych (S. Piątek, *Kęty...*, op. cit., s. 227).

Administrację parafii objął ks[iadz] wikary Franciszek Paciorek, który ją sam sprawował aż do 21 czerwca 1942 [r.], gdy został aresztowany¹¹ i wywieziony do Krakowa¹², skąd po półrocznym pobycie miał być wywieziony do Oświęcimia¹³. Razem z nim byli aresztowani[:] rządcą dworu w Spytkowicach, pan Rafalski¹⁴, i sołtys gminy Lipowa, pan Dzierwa¹⁵. Powodem aresztowania miała być sprawa pewnego Ślązaka^{b16}, którego ksiądz Paciorek przenocował na

^b W rękopisie: Ślązaka. Wyraz skorygowany między literami S i a przez nadpisanie litery l na literę o lub a pierwotnie skreśloną po literze S.

¹¹ Aresztowanie ks. Paciorka miało miejsce 22.06.1942 r. Taka data dzienna jest wskazywana w literaturze przedmiotu i wspomnieniach (np. Ireny Kamskiej, a także krewnych ks. Paciorka, przywoływanych w niniejszym artykule. Analizowany tu zapis kronikarski sugeruje, że to tragiczne zdarzenie miało miejsce dzień wcześniej. Rozbieżność w daciej można uznać za pomyłkę (autor zapisu, ks. Piątek, przybył do Spytkowic miesiąc po aresztowaniu ks. Paciorka) lub też za świadomy zabieg. Należy bowiem zauważyć, że wskazana przez kronikarza data (21.06.1942 r.) odnosi się do zaprzestania przez ks. Paciorka administrowania parafią w Spytkowicach, a z chwilą aresztowania (22.06.1942 r.) nie wypełniał on już tych obowiązków.

¹² Ksiądz Paciorek został osadzony w więzieniu przy ul. Montelupich w Krakowie. Przed wojną pełnił ono funkcję wojskowego więzienia śledczego, przeznaczonego do przetrzymywania osób podległych sądownictwu wojskowemu. W okresie niemieckiej okupacji było więzieniem policyjnym, pod zarządem Urzędu Komendanta Policji Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa dystryktu krakowskiego. Oficjalna niemiecka nazwa więzienia brzmiała: *Der Kommandeur der Sicherheitspolizei und SD im Distrikt Krakau – Polizeigefängnis Montelupich* (z j. niem. Komendant Policji Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w dystrykcie Kraków – Więzienie Policyjne Montelupich). W społeczeństwie popularnie nazywane było (od lokalizacji): Montelupich, Monte lub Montelupa (W. Hein, Cz. Jakubiec, *Montelupich*, Kraków–Wrocław 1985, s. 52-53; szerzej zob. Ibidem; K. Łysak, R. Szczypta-Szczęch, *Monte. Więzienie dwóch totalitaryzmów 1939-1989*, Kraków 2021, s. 15-52).

¹³ Ksiądz Paciorek został przewieziony do KL Auschwitz najprawdopodobniej 19.01.1943 r. (z powodu braku dokumentów nie jest znany jego numer obozowy). Poniósł śmierć z rąk niemieckich oprawców w dniu 5.03.1943 r. (H. Śliż, *Mężczyźni – transport z 19 stycznia 1943 roku*, w: *Księga Pamięci...*, op. cit., t. 3, s. 1569).

¹⁴ Rafalski – rządcą dworu rodu Potockich w Spytkowicach. Na obecnym etapie badań nie udało się dokonać identyfikacji osoby. Ustalenie tożsamości wymaga dalszych kwerend. W wspomnieniach Ireny Kamskiej, nauczycielki spytkowickiej, ów rządcą figuruje jako: *p. Władysław Goleniewicz (czy Golejewicz), który poprzednio pracował u pp. Etmajerów we Dworach* (I. Kamska, *Ksiądz Franciszek Paciorek...*, op. cit., s. 320). Władysław Węgrzyn, ówczesny kościelny, wspominając aresztowanie owej trójki w ogóle nie podał nazwiska rządcy dworu (zob. W. Węgrzyn, *Notatki kościelne...*, op. cit., s. 104). Z kolei w danych zebranych przez rodzinę ks. Paciorka wymieniany on jest jako: *Rachwalski vel Godoń* (zob. *Ksiądz Franuś...*, op. cit., b.p.; J. Paciorek, *Męczennik Oświęcimia – bohaterski Ksiądz Franciszek Paciorek*; <http://www.naszradziszow.com/artyku%C5%82y-o-radziszowie/23-artykuly-o-radziszowie/ii-wojna-%C5%9Bwiatowa-i-jej-skutki/100-m%C4%99czennik-o%C5%9Bwi%C4%99cimia-bohaterski-ksi%C4%85dz-franciszek-paciorek.html>, [dostęp: 18.05.2022]).

W latach 1908-1945 dziedzicem Spytkowic był hrabia Adam Potocki (1896-1966), doktor nauk prawnych, oficer rezerwy, uczestnik kampanii wrześniowej, ostatni właściciel tych dóbr. Po zakończeniu wojny dwór przejął Skarb Państwa, a ziemia została rozparcelowana. Hrabia Potocki osiadł w Anglii, tam zmarł (P. Mostowik, *Właściciele Spytkowic*, w: *Księga jubileuszowa...*, op. cit., s. 39; zob. też: *Adam Władysław Artur Potocki z Podhajec h. Pilawa*, <http://www.sejm-wielki.pl/b/psb.23938.17>, [dostęp: 30.08.2022]).

¹⁵ Stanisław Dzierwa (1896-1943) – mieszkaniec gminy Spytkowice, weterynarz (według niemieckich zapisów obozowych z zawodu: *Schuhmacher*, tj. szewc), urodzony 18.04.1896 r. w Lipowie, w czasie drugiej wojny światowej wójt wsi Lipowa, zaangażowany w pomoc więźniom i uciekinierom z KL Auschwitz. Aresztowany przez niemieckiego okupanta razem z ks. F. Paciorkiem 22.06.1942 r. Osadzony w więzieniu przy ul. Montelupich w Krakowie, następnie w KL Auschwitz, tam poniósł śmierć 15.02.1943 r. (*Informacja o więźniach, Dzierwa Stanisław*, <https://www.auschwitz.org/muzeum/informacja-o-wiezniach/>, [dostęp: 13.06.2022]).

¹⁶ Informacja o tym, jakoby zbiegły z obozu, któremu udzielono pomocy, był Ślązakiem, powielana była również w późniejszych przekazach na temat okoliczności śmierci ks. Paciorka. Być może był to wynik interpretacji grypsu napisanego przez ks. Paciorka w więzieniu przy ul. Montelupich, który dotarł do jego rodziców. Oto treść przemyczonej wiadomości: *Ślązak, blondyn, kręcone włosy (w okularach), nocleg – lato*

polecenie ks[iędza] Zagrodzkiego¹⁷, a następnie skierował do dworu, skąd sołtys Dzierwa miał go przeprowadzić przez granicę¹⁸. Miał to być szpieg czy konfident^c niemiecki¹⁹.

Po aresztowaniu ks. Franciszka Paciorka obowiązki duszpasterskie spełniał chwilowo ks. St[anisław] Szamota z Zatora²⁰.

^c W rękopisie: confident.

[19]41 [r.]. 2x obiad w Łęczanach, pokaz papierów lewych i że jest uciekinier (powstanie?). Zniknął. Jesień późna – ostatnie spotkanie. Chciał polecenie do Tatusia w sprawie papierów dla swych kolegów. Tatus nie zrobi tego. Może Franek [Radziszowski] od Gawloska (zob. kopia grypsu w: *Ksiądz Franuś...*, op. cit., b.p.).

Aresztowanie ks. Paciorka, wójta Dzierwy i rządcy dworu, miało związek z pomocą udzieloną przez nich zbiegowi z KL Auschwitz, pochodzącemu z okolic Radomia. Był to Jan Nowaczek (1915-1942) – młynarz, urodzony 11.01.1915 r. w Janowie (powiat radomski), więzień KL Auschwitz nr 8488. Uciekł on z obozu 1.09.1941 r., w czasie pracy karnej kompanii na terenie żwirowni obok budynku zwanego *Theatergebäude* (z j. niem. budynek teatru), położonego za ogrodzeniem obozu. Wykorzystał dogodną okazję, która nadarzyła się po tym, jak zgłosił się do naprawy roweru wartownika pilnującego więźniów. W czasie naprawy przebywał w zamkniętym pomieszczeniu, gdzie znajdował się mundur SS w zamkniętej stalowej szafie. Wykrał mundur i w przebraniu esesmana wy dostał się na naprawionym rowerze poza strzeżoną strefę, mijając przy szlabanie salujących w pomoc więźniom, przez Grojec dotarł do Poręby Wielkiej, następnie przez Spytkowice przedostał się na teren Generalnego Gubernatorstwa. Niestety po kilku miesiącach schwymano go, najprawdopodobniej w Starachowicach (w innej wersji w Radomiu lub jego okolicach). Został ponownie przewieziony do KL Auschwitz i 29.04.1942 r. osadzony w obozowym więzieniu (w piwnicy bloku nr 11), następnie rozstrzelany 27.08.1942 r. W akcie zgonu podano fałszywą przyczynę śmierci: *Plötzlicher Herztod*, tj. nagły zawał serca (*Ludzie dobrej woli...*, op. cit., s. 453; *Informacja o więźniach, Nowaczek Jan*, <https://www.auschwitz.org/muzeum/informacja-o-wiezniach/>, [dostęp: 13.06.2022]; H. Śliż, *Mężczyźni – transport z 9 stycznia 1941 roku*, w: *Księga Pamięci. Transporty Polaków do KL Auschwitz z Radomia i innych miejscowości Kielecczyny 1940-1944*, t. 1, red. nauk. F. Piper, I. Strzelecka, Oświęcim 2006, s. 122-123, 132, 139; A. Cyra, *Żwirownia obok Theatergebäude jako miejsce zbrodni w KL Auschwitz*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2012, nr 4, s. 106-108).

¹⁷ Wskł. był ks. Zagrodzki polecił ks. Paciorkowi przenocować Nowaczka. W czasie gdy Nowaczek zbiegł z obozu (1.09.1941 r.), ks. Zagrodzki przebywał w krakowskim więzieniu (aresztowany 30.08.1941 r.). Najprawdopodobniej ta informacja odnosi się do innego uciekiniera, któremu kapłani udzielili pomocy, o którym ks. Paciorek wspominał w grypsie do rodziców (zob. i por. fragment zapisu z przypisem 9 i przypis 16).

¹⁸ Chodzi o granicę między Rzeszą a Generalnym Gubernatorstwem i nielegalne przekroczenie jej poza punktami *Zollamt* (z j. niem. Urząd Celny), czyli przejście przez tzw. zieloną granicę.

¹⁹ Dostępne informacje i materiały źródłowe nie dają podstaw do twierdzenia, że Nowaczek był niemieckim „szpiegiem” lub „konfidentem”. Faktem natomiast jest, że po schwytaniu, w trakcie śledztwa prowadzonego przez obozowe Gestapo, Nowaczek załamał się i wskazał wiele osób, które pomogły mu po ucieczce (m.in. mieszkańców Poręby Wielkiej). Te osoby uwięziono i zgładzono w KL Auschwitz. Dodać należy, że ucieczka Nowaczka spowodowała też śmierć współwięźniów z karnej kompanii, w której pracował. Po tym jak zbiegł, pozostali 19 członków tej kompanii osadzono w bunkrach bloku nr 11. Dziewięciu z nich następnego dnia ponownie skierowano do karnej kompanii, pozostali dziesięciu uśmiercono 3.09.1941 r. w podziemiach tegoż bloku wraz z ok. 250 chorymi więźniami i ok. 600 jeńcami sowieckimi, podczas pierwszej próby użycia cyklonu B do masowej eksterminacji ludności (A. Cyra, *Żwirownia...*, op. cit., s. 107-108; H. Śliż, *Mężczyźni – transport z 9 stycznia 1941 roku...*, op. cit., s. 122, H. Midur, *Kazimierz Meres...*, op. cit., s. 353-354). Okoliczności i zasięg aresztowań z czerwca 1942 r. (dotknęły całej siatki przerzutowej w promieniu Spytkowic) sprawiły, że podejrzewano Nowaczka o „szpiegostwo” i „konfidentstwo”, to podejście utrwaliło się przez kolejne dziesięciolecia (zob. opis roli Nowaczka w: *Ksiądz Franuś...*, op. cit., b.p.).

²⁰ Stanisław Szamota (1910-2000) – kapłan archidiecezji krakowskiej, wikariusz parafii pw. św. Wojciecha i św. Jerzego w Zatorze w latach 1939-1944. Urodził się 23.04.1910 r. w Bohorodczanach (obecnie Ukraina, obwód iwanofrankowski). Ukończył gimnazjum w Chrzanowie; jesienią 1928 r. wstąpił do krakowskiego seminarium duchownego, studiował teologię i filozofię na Wydziale Teologicznym UJ (1928-1933). Świecenią kapłańskie przyjął 9.04.1933 r. w katedrze na Wawelu w Krakowie, z ręk abp. A.S. Sapięhy. Wikariusz parafii w Rychwałdzie (1934-1934), wikariusz *ad personam* parafii w Ręgulicach (1934-1938),

Dnia 13 lipca 1942 [r.] zamianował J[ego] E[kscelencja] Księżę Metropolita²¹ administratorem ks[iędza] m[a]g[ist]r[a] Stanisława Piątkę²², dotychczas katechetę²³ w Kętach, administratorem Spytkowic. Ciężkie to były czasy w Spytkowicach po aresztowaniu dwu księży. Dlatego z pewną bojaźnią udawałem się na nową placówkę duszpasterską. Miałem do obsługi parafię złożoną z dwu wsi, Spytkowic i Miejsca, w liczbie około 3 500^d dusz. Pracy było dużo, zwłaszcza w niedzielę, na jednego kapłana. W szkołach nie uczono religii, ale tylko w kościele po sumie lub przed nieszporem²⁴.

^d W rękopisie cyfra 5 skorygowana przez nadpisanie jej na prawdopodobnie cyfrę 0 skreśloną pierwotnie.

wikariusz parafii w Dobczycach (1938-1939), potem w Zatorze. Administrator parafii w Palczowicach (1944-1950), następnie w Frydrychowicach (1950-1966), tamże proboszcz (1966-1984) i rezydent (1984-2000). Wicedziekan dekanatu wadowickiego (1962-1971), członek Archidiecezjalnej Komisji Liturgicznej (1965-1969). Zmarł 20.05.2000 r. w Frydrychowicach (A. Kapuśniak, J. Szczepaniak, *Katalog alumnów...*, op. cit., s. 178; J. Marecki, *Represje wobec osób duchownych i zakonnych na terenie woj. krakowskiego 1944-1975. Leksykon biograficzny*, t. 2, seria: „Kościoł w okowach”, Kraków 2016, s. 317-318).

²¹ Metropolita krakowski był wówczas Adam Stefan Sapieha (1867-1951) – kapłan archidiecezji lwowskiej, w latach 1911-1951 biskup diecezjalny krakowski (od 1925 arcybiskup metropolita), doktor obojga praw (1986). Pochodził z rodziny książeckiej. Świecenia kapłańskie przyjął w 1893 r. we Lwowie, sakrę biskupią otrzymał w 1911 r. w Rzymie, nominację kardynalską w 1946 r. Był m.in. wicerektorem seminarium duchownego we Lwowie (1897-1901), szambelanem papieskim z nieoficjalną misją rzeczniczą i ambasadora spraw polskich przy Stolicy Apostolskiej (1906-1911), bliskim współpracownikiem papieża Piusa X. W czasie pierwszej wojny światowej założył Księżęco-Biskupi Komitet Pomocy dla Dotkniętych Klęską Wojny. W czasie drugiej wojny światowej faktycznie kierował polskim Kościołem w Generalnym Gubernatorstwie i patronował akcji kościelnej pomocy humanitarnej, zastępował też nieobecny w kraju prymas Polski kard. Augusta Hlonda. Dbał o rozwój organizacyjny Kościoła, popierał zaangażowanie społeczne katolików. W związku z pogarszającym się stanem zdrowia 3.05.1951 r. rządu w diecezji przekazał w ręce koadiutora arcybiskupa lwowskiego, Eugeniusza Baziaka. Zmarł 23.07.1951 r., został pochowany w katedrze na Wawelu, pod konfesją św. Stanisława (K. Krasowski, *Biskupi katolicy II Rzeczypospolitej...*, op. cit., s. 216-224; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*, op. cit., kol. 392-393; B. Przybyszewski, *Adam Stefan kardynał Sapieha. Pasterz Dobry Księżę Niezłomny 1867-1951*, Łańcut 2002).

²² Stanisław Piątek (1906-1988) – kapłan archidiecezji krakowskiej, administrator parafii pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Spytkowicach w latach 1942-1945. Urodził się 2.08.1906 r. w Żywcu-Sporyszu. Ukończył gimnazjum w Żywcu; w 1926 r. wstąpił do krakowskiego seminarium duchownego, studiował teologię i filozofię na Wydziale Teologicznym UJ (1926-1931). Świecenia kapłańskie przyjął 1.02.1931 r. w kolegiacie św. Anny w Krakowie, z rąk abp. A.S. Sapiehy. Wikariusz parafii pw. św. Małgorzaty i św. Katarzyny w Kętach (1931-1932), następnie katecheta szkół powszechnych (od 1933 r.) i gimnazjum koedukacyjnego w Kętach (od 1936 r.). Po wybuchu wojny pełnił czasowo funkcję kapelana siostr franciszkanek (od października 1939 r. do marca 1940 r.) i tymczasowego administratora parafii (od marca do sierpnia 1940 r.), następnie wikariusz tamże do czasu przeniesienia do Spytkowic (lipiec 1942 r.). Po powrocie do Kęt (29.05.1945 r.) ponownie etatowy katecheta w szkole powszechnej nr 1, też w liceum ogólnokształcącym (prawdopodobnie do 1954 r.) i liceum dla wychowawczyń przedszkolnych (1949-1952). Kapłan (od 1947 r.) siostr franciszkanek/klarysek (w 1970 r. Franciszkańki Najświętszego Sakramentu zmieniły nazwę na Klaryski od Wierzytwej Adoracji). Zmarł 21.06.1988 r. w Kętach, został pochowany na tamtejszym cmentarzu komunalnym w sektorze siostr klarysek (A. Kapuśniak, J. Szczepaniak, *Katalog alumnów...*, op. cit., s. 183; M. Gawlik, J. Szczepaniak, *Księża katecheci...*, op. cit., s. 172; S. Piątek, *Kęty...*, op. cit., s. 178, *passim*; Ł. Front, *Żywot kapłana...*, op. cit., s. 13, *passim*).

²³ W przedwojennych nominacjach władze kościelne wyraźnie oddzielały wikariuszy parafii od katechetów szkół. W świetle polskiego prawodawstwa z okresu międzywojnia nauka religii była obowiązkowa we wszystkich szkołach publicznych i działających na prawach placówek publicznych dla dzieci i młodzieży poniżej 18 roku życia. Wybór nauczyciela religii i zakres nauki religii zależały od władzy duchownej. Państwo sprawowało nadzór nad całością procesu edukacyjnego, również w sprawach nauki religii (szerzej na temat obecności nauczania i wychowania religijnego w polskim prawie państwowym w okresie międzywojnia zob. M. Gawlik, J. Szczepaniak, *Księża katecheci...*, op. cit., s. 328-340).

²⁴ Na temat szkolnictwa pod okupacją niemiecką zob. Cz. Madajczyk, *Polityka III Rzeszy...*, op. cit., t. 2, s. 337-362.

Stan religijno-moralny parafii w tym okresie.

Religijność tutejszego ludu dość żywa, objawia się w uczęszczaniu na nabożeństwa niedzielne i tygodniowe, mimo przeszkód ze strony władz niemieckich, które swoimi rozporządzeniami bardzo utrudniały swobodę kultu Bożego²⁵, n[a] p[rzy]k[ład:] zakaz odprawiania nabożeństw w czasie od [godziny] 10 rano do 5 wieczorem, nakaz zaciemniania kościoła, które [to rozporządzenie] wobec wysokości kościoła trudne było do przeprowadzenia, pędzenie do pracy we dworze, obawa dziewcząt i młodzieńców przed „arbeitsamtem”²⁶. Mimo tego frekwencja na nabożeństwach niedzielnych i świątecznych liczna, jak również i przystępowanie do Stołu Pańskiego.

W tygodniu frekwencja średnia 40-50 dusz. Pierwsze piątki i niedziele dosyć licznie zasilane przystępowaniem do Stołu Pańskiego (około 200 dusz), a i w^e zwykle piątki, ze względu na śpiew Godzinek do Serca P[ana] Jezusa, frekwencja większa niż zwykle.

W roku 1944 rozdano Komunii Św[iętej] około 17 000. Lud chętnie słucha Słowa Bożego, ^fmężczyźni, i śpiewa pięknie^f. Mimo tego jednak lud nadwiślański ma swoje wady, które przy pracy Kościoła powoli znikają. Nastawienie do duchowieństwa, też mimo dawnej agitacji wrogiej, ustępuje miejsca życzliwości.

Bractwa kościelne, jak Różaniec III Zakonu²⁷, Apostolstwo Modlitwy, rozwijają się mimo trudności wojennych i ciągłego ruchu ludności.

Stan gospodarczy kościoła i budynków plebańskich.

Kościół wewnątrz odmalowany przez ks[iędza] Andrzeja Koniecznego²⁸ przedstawia miły widok. Skutkiem przejścia frontu wojennego, niemiecko-rosyjskiego

^e W rękopisie dopisane powyżej linii tekstu. Miejsce wstawienia zaznaczone ukośnym podkreśleniem.

^{f-f} Tak w rękopisie.

²⁵ Polityka okupanta w kwestii spraw religijnych i wyznaniowych była zróżnicowana w zależności od regionu Polski i wyznania. Na ten temat zob. Ibidem, s. 374-417; *Życie religijne...*, op. cit.; Z. Fijałkowski, *Kościół katolicki na ziemiach polskich w latach okupacji hitlerowskiej*, Warszawa 1983.

²⁶ *Arbeitsamt* – z j. niem. urząd pracy (zatrudnienia). Uczniowie spytkowiccy, którzy ukończyli 14 lat musieli opuścić szkołę i udać się do *Arbeitsamt* w Auschwitz (Oświęcim) celem zatrudnienia, co rodziło obawę o wywózkę na przymusowe roboty do Niemiec. Urzędnicy przyjeżdżali też na kontrolę do Spytkowic. Kościelny zanotował, że 24.02.1944 r.: *rozpoczęli urzędowanie z Pośrednictwa Pracy z Oświęcimia w domu Rychławskiego, w sprawie przeglądu ruchu ludności zatrudnionych i obowiązanych do pracy* (W. Węgrzyn, *Notatki kościelne...*, op. cit., s. 105). Dzieci szkolne były wykorzystywane do pracy w gospodarstwie niemieckim, utworzonym przez okupanta w Spytkowicach na zagarniętych majątkach. Pracowali tam na początku września 1942 r., pod koniec maja i pod koniec czerwca 1943 r., m.in. obierali gąsienice z liści kapusty, wyrrywali chwasty na polach rzepaku (J. Bodzenta, *Z dziejów szkoły w Spytkowicach*, w: *Nasza szkoła. Historia i współczesność*, red. J. Brania, J. Fabin, M. Simik, Spytkowice 2004, s. 180).

²⁷ Różaniec III Zakonu – wspólnota żywego różańca (piętnastu członków – żywych róż, odmawiających codziennie jedną tajemnicę różańcową), tworzona przez świeckich kierujących się duchowością (regułami) jednego z instytutów zakonnych i pozostających w łączności z nim (tzw. tercjarze, trzeci zakon). Być może było to bractwo kontynuujące tradycje wspólnoty założonej przez ks. Andrzeja Koniecznego. Pod rokiem 1929 zapisał on w kronice parafii: *Zorganizowano na nowy sposób żywy różaniec tworząc naczelny zarząd tegoż i kasę różańcową* (zob. APS, sygn. I-06, *Liber memorabilium [1882-1971]*, b.p. zapis pod rokiem 1929).

²⁸ Wnętrze kościoła zostało odmalowane prawdopodobnie między 1933 a 1937 r. Ksiądz Konieczny odnowił w 1931 r. dach kościoła i mur okalający teren wokół. W poczynionych przez niego zapiskach w kronice brak informacji o odnowieniu wnętrza. Należy jednak zaznaczyć, że poczynione przez niego wpisy kronikar-

w styczniu 1945 [r.]²⁹, został uszkodzony. Szyby wybite w oknach, zwłaszcza ze wschodniej strony kościoła. Z końcem marca rozpoczęto szklenie okien, zaszklono babiniec i kaplicę M[atki] B[ożej] Różańcowej, nadto dwa okna w górze. Do kaplicy M[atki] B[ożej] Różańcowej sprawiono nowe rama do okien. Dookoła kościoła położono chodnik kamienny, z płyt, dla procesji. Zamówiono u p[ana] Chwałka³⁰ w Zatorze nową bramkę żelazną od wschodu; części bramki były gotowe, tylko działania wojenne frontu przeszkodziły w jej sprowadzeniu i założeniu.

Dla wnętrza kościoła zakupiono z ofiar mszalnych i ludzi: dywan przed ołtarz M[atki] Boskiej (4 000 marek), nowe świece ozdobne na ołtarz M[atki] Boskiej, kilkanaście krzesel składanych, trzy ławki, tablicę porządku nabożeństw, mieszczącą się w przedsionku kościoła. W kaplicy M[atki] B[ożej] Różańcowej[.] figura M[atki] B[ożej] Wspomożenia^g, jako feretron³¹, piec kaflowy z rurami, dla ogrzewania kaplicy w zimie.

W zakrystii zakupiono szafę na alby i dla ministrantów, materiał na sztandar żałobny, sukieneczkę na puszkę z Najśw[iętszym] Sakr[amentem], dwie pary kapturków – błękitne i czerwone, jeden biały ornat reparowano, dając podszycie czerwone, zakupiono materiał jedwabny na welon, i czerwony dla reparacji ornatów, ampułki, naczynie dla ogrzewania wina, dwie tablice z „praeparatio”³² i „gratiarum actio”³³, mszał żałobny i duży, cztery Ewangelie na Boże Ciało, rytuał nowy, zegar ścienny, i większą ilość świec i kadzidła.

W kancelarii sprawiono szafę na książki i pulpit.

Plebania i budynki kościoła parafialnego, które już przed r[okiem] 1939 wymagały remontu, skutkiem przemarszu wojsk niemieckich i ciągnących kwater³⁴, znajdowały się w bardzo opłakanym stanie. Możliwe były do zamieszkania

⁸ W rękopisie dopisane nad skreślonym wyrazem: Różańcowej.

skie dotyczą tylko początkowego okresu administrowania parafią, tj. do połowy 1932 r. Brak zapisów z lat 1933-1937 (zob. Ibidem).

²⁹ Notatki spytkowickiego kościelnego pozwalają doprecyzowaćienne daty przejścia frontu i walk trwających trzy dni na terenie gromad należących do Spytkowic. W zapiskach czytamy: *Pod koniec stycznia, tj. 18-25, przemarsz wojsk frontowych. 23, 24, 25 [stycznia] – front przez Spytkowice od Wisły (W. Węgrzyn, Notatki kościelnego..., op. cit., s. 111)*. Z tymi datami korelują wspomnienia ks. Piątki z końca wojny (zob. i por. S. Piątek, *Kęty...*, op. cit., s. 230).

³⁰ Chwałek – rzemieślnik z Zatora. Na obecnym etapie badań brak bliższych danych. W latach 30. XX w. działały w Zatorze Zakłady Wyrobów Żelaznych Tadeusza Koczurkiewicza (zob. *Spis abonentów sieci telefonicznych państwowych i koncesjonowanych w Polsce (z wyjątkiem m.st. Warszawy) 1932/1933, Warszawa 1932, s. 618*). Nie są one już wymieniane w spisie abonentów telefonicznych z 1938 r. (zob. *Spis abonentów sieci telefonicznych państwowych i koncesjonowanych w Polsce (z wyjątkiem m.st. Warszawy) na 1938 r., Warszawa 1938, s. 428*).

³¹ Feretron – przenośny ołtarzyk, statua lub obraz (obustronnie malowany) osadzone na podstawie i noszone na drążkach w czasie procesji.

³² *Praeparatio* (z j. łac. przygotowanie) – modlitwy przed i po Mszy św.

³³ *Gratiarum actio* (z j. łac. dziękczynienie) – mszalny obrzęd uwielbienia i dziękczynienia po Komunii.

³⁴ Ostatni raz żołnierze niemieccy zajęli spytkowicką plebanię w drugiej połowie stycznia 1945 r., w okresie natarcia wojsk sowieckich (zob. S. Piątek, *Kęty...*, op. cit., s. 230).

tylko dwa pokoje, tj. kancelaria i pokój sypialny ks[iędza] administratora, i dwa pokoje dla Wiel[ebnych] Sióstr Serafitek³⁵, które policja niemiecka sprowadziła z domu ludowego na plebanię³⁶. Wiel[ebne] Siostry Serafitki, skutkiem obaw przed zbliżającym się frontem i braku odpowiedniego mieszkania, opuściły Spytkowiec, udając się chwilowo do Bachowic³⁷, a następnie do Oświęcimia³⁸.

Piece w mieszkaniach rozwalone, postawiono dwa nowe, a dwa przestawiono, okna zaszklono, ramy zreparowano.

Urządzenia wodociągowe nie dało się przyprowadzić do porządku.

Ogrodzenie plebańskie częściowo naprawiono i zastąpiono siatką.

³⁵ Serafitki, właściwa nazwa: Zgromadzenie Córek Matki Bożej Bolesnej – żeńskie katolickie zgromadzenie zakonne o duchowości franciszkańskiej, założone w 1881 r. w Zakroczymiu przez ojca Honorata Koźmińskiego i matkę Małgorzatę Łucję Szewczyk w celu odrodzenia religijnego i moralnego narodu. Powstało w Zakroczymiu (wówczas zabór rosyjski), jako zgromadzenie bezhabitowe, zgromadzeniem habitowym stało się po przenosinach sióstr na teren Galicji w 1891 r. (zabór austriacki). W okresie międzywojennym zgromadzenie rozwijało się bardzo intensywnie w całej Polsce, dlatego w 1932 r. doszło do podziału na trzy prowincje: poznańską, lwowską (po wojnie przemyską, a obecnie rzeszowską) i oświęcimską. Charyzmat sióstr serafitek to opieka nad osobami niesamodzielnymi, starszymi, ubogimi, nieuleczalnie chorymi, upośledzonymi dziećmi. Prowadziły ochronki, sierocińce, świetlice, jadłodajnie, przytułki, pracowały w szklach i szpitalach (J. Marecki, *Zakony w Polsce. Instytuty życia konsekrowanego, instytuty i zgromadzenia zakonne, instytuty świeckie, wspólnoty życia apostołskie*, Kraków 2000, s. 174-175; B. Łoziński, *Leksykon zakonów w Polsce. Informator o życiu konsekrowanym*, Warszawa 1998, s. 309-310; szerzej zob. J. Bar, *Zgromadzenie Sióstr Serafitek 1881-1961*, „Prawo Kanoniczne. Kwartalnik prawnohistoryczny” 1963, nr 1-4, s. 75-211).

³⁶ Siostry serafitki zostały przesiedlone na plebanię najprawdopodobniej na początku okupacji niemieckiej. W publikowanych po wojnie wspomnieniach ks. Piątek dodał, że serafitki: *rządziły plebanią w czasie aresztowania księży* (zob. S. Piątek, *Kęty...*, op. cit., s. 233). Dom ludowy – budynek, w którym przed wojną siostry mieszkaly i prowadziły ochronkę, znajdował się w miejscu dzisiejszej sali widowiskowo-teatralnej Wiejskiego Domu Kultury w Spytkowicach. Obok tego drewnianego domu, na miejscu dzisiejszego budynku mieszczącego policję i pocztę, siostry zorganizowały plac zabaw dla podopiecznych. Dodatkowo, naprzeciwko kościoła poniżej dzisiejszego ośrodka zdrowia (w nieistniejącym obecnie drewnianym budynku), prowadziły jadłodajnię dla ubogich dzieci wiejskich (Informacja z relacji mieszkańców Spytkowic). Serafitki przybyły do Spytkowic i utworzyły dom zakonny między 1932 a 1935 r. Wojna definitywnie zakończyła ich posługę, po 1945 r. nie reaktywowano placówki zakonnej w Spytkowicach (J. Bar, *Zgromadzenie Sióstr Serafitek...*, op. cit., s. 115, 127; A. Kolasa, R. Marek, A. Seremet, *Gmina Spytkowiec na starej fotografii*, Spytkowiec 2018, s. 172).

³⁷ W Bachowicach znajdował się dom zakonny sióstr serafitek, założony w 1931 r., wcześniej niż w Spytkowicach (J. Bar, *Zgromadzenie Sióstr Serafitek...*, op. cit., s. 115; J. Pietrzak, *Działalność duszpastersko-społeczna ks. Franciszka Gołby...*, op. cit., s. 48). Pomysłodawcą i pośrednim inicjatorem sprowadzenia sióstr serafitek do Bachowic był ks. Franciszek Gołba, w celu powierzenia im opieki nad dziećmi. Pisał: *Myślałem o sprowadzeniu zakonnicy, lecz gdy [pierwsza] wojna stanęła w przeszkodzie, posłałem na trzymiesięczny kurs do S[io]s[try] Serafitek starszą wiejską dziewczynę, Marię Momotównę i powierzyłem jej prowadzenie ochronki. [-] Jej też zawdzięcza wieś, że osiedliły się w niej zakonnice S[io]s[try] Serafitek, gdyż ona nakłoniła Szcząbrówkę Wiktorję, że kupiła w Bachowicach majątek i oddała go na własność zakonnicom*. Siostry serafitki prowadziły w Bachowicach dwie ochronki. Jedną w pobliżu ich posiadłości, w domu z mieszkaniem dla księdza i kaplicą, wybudowanym przez ks. Gołbę w 1932 r. na parceli zakupionej od Momota. Drugą w drewnianym domu z ogrodem, zakupionym przez ks. Gołbę od Fabina, poszerzonym dobudówką o dwa pokoje (ks. F. Gołba, *Bachowice dawniej i dziś*, Kraków 1939, przedruk, w: *Bachowice – wieś i ludzie*, red. J. Jodłowski, A. Kolasa, J. Szewczyk, S. Warzecha, Tomice 2017, s. 162-165).

³⁸ W Oświęcimiu znajdował się dom prowincjalny i siedziba przełożonej prowincji oświęcimskiej serafitek, której podlegały siostry posługujące w Spytkowicach. Tamtejszy klasztor został wybudowany w latach 1892-1895 z inicjatywy i przy pełnym zaangażowaniu współzałożycielki zgromadzenia, matki Małgorzaty Łucji Szewczyk (zm. 1905). Przy klasztorze założycielka otwarła ochronkę dla dzieci pochodzących z biednych rodzin (początkowo w klasztorze, później podjęto budowę oddzielnego zakładu dla sierot). Siostry prowadziły też zakład dla starsuszek oraz kalek, pracownię dla dziewcząt. Obok klasztoru wzniesiono kościół, konsekrowany w 1899 r. (W. Rozyński, *Serafitki*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 17, red. E. Gigilewicz i in., Lublin 2012, kol. 1444-1445; J. Bar, *Zgromadzenie Sióstr Serafitek...*, op. cit., s. 91-92, 155-156).

Stodoła i szopy zostały, po aresztowaniu ks. A[dolfa] Zagrodzkiego i zabraniu wszelkiego sprzętu do dworu, mocno zniszczone przez kilkumiesięczny pobyt żołnierzy niemieckich, którzy palili drzwi, deski. Nie dało się ich gruntownie reperować, skutkiem zakazu władz.

Staraniem ks[iędza] adm[inistratora] przydzielił pan inspektor Gabrjel³⁹ trzy h[ektary] pola wraz z ogrodem na utrzymanie kapłana.

Meble i rzeczy ks[iędza] Zagrodzkiego, jak i inwentarz cały zabrał dwór, tj. osławiony pan Teichmann⁴⁰, hitlerowiec.

Do budynków parafialnych należy wikarówka wraz z organistówką⁴¹, zniszczone trochę. ^hDach organistówki został^h naprawiony, natomiast do wikarówki nie było dostępu, gdyż tu policja niemiecka umieściła swą obsługiwaczkęⁱ z rodziną. Dom ludowy, w którym mieszkali przed wojną Siostry Serafitki i mieściła się ochronka, przez wojsko niemieckie przejęty i zniszczony, potrzebuje gruntownego remontu.

W ogóle czasy po aresztowaniu ks[iędza] Zagrodzkiego i ks[iędza] Paciorka były ciężkie dla kapłana sprawującego duszpasterstwo. Wrogie nastawienie niektórych jednostek „Schutzpolizei”⁴², otoczenie jednostkami niepewnymi, „konfidentami”^j, czyniły pobyt przykrym.

^{h-h} W rękopisie fragment skorygowany. Wyraz dach dopisany powyżej linii tekstu, miejsce wstawienia zaznaczone ukośnym podkreśleniem. Pierwotny zapis: organistówka została – poprawiony poprzez nadpisanie litery i na literę a w pierwszym wyrazie oraz skreślenie ostatniej litery w drugim wyrazie.

ⁱ Tak w rękopisie.

^j W rękopisie: confidentami.

³⁹ Gabrjel – inspektor. Na obecnym etapie badań brak bliższych danych.

⁴⁰ Teichmann – zarządca gospodarstwa niemieckiego utworzonego w Spytkowicach na ziemiach zajętych przez okupanta (zob. i por. J. Bodzenta, *Z dziejów szkoły...*, op. cit., s. 180). Na obecnym etapie badań brak bliższych danych.

⁴¹ Wikarówka wraz z organistówką – budynek powszechnie nazywany przez mieszkańców Spytkowic „organistówką” lub domem sióstr, położony przy drodze Kraków–Oświęcim na parceli przylegającej do muru kościelnego. Pierwotnie budynek składał się z dwóch odrębnych części. Po wojnie część zwaną „organistówką” zajmował organista. Druga część – „dawna wikarówka” została wyremontowana przez ks. Józefa Hajduka (1961-1974 – proboszcz spytkowicki) i oddana w 1969 r. siostronom sercankom, przybyłym na jego zaproszenie do Spytkowic siedem lat wcześniej (APS, sygn. I-06, *Liber memorabilium [1882-1971]*, b.p., [zapis po datę 14.12.1968 r. i 31.05.1969 r.]). Później (po wyprowadzce organisty) siostry otrzymały w użytkowanie także część zwaną „organistówką”. Budynek pełnił funkcję domu zakonnego do 2018 r., gdy siostry zakończyły posługę w spytkowickiej parafii.

⁴² *Schutzpolizei* (Schupo) – niemiecka policja ochronna przeznaczona (w założeniu) do ochrony ładu i porządku w tzw. terenie, wykorzystywana podczas drugiej wojny światowej do utrzymywania terroru w krajach okupowanych. Dzielila się na policję ochronną Rzeszy (*Schutzpolizei des Reiches*) – otrzymującą rozkazy z Głównego Urzędu Policji Porządkowej w Berlinie oraz policję ochronną gmin (*Schutzpolizei der Gemeinden*) – podporządkowaną miejscowym burmistrzom oraz starostom, pełniącą na ogół standardową służbę porządkową i patrolową. Policja ochronna – Schupo była częścią policji porządkowej (*Ordnungspolizei* – Orpo), w skład której obok niej wchodziły: żandarmeria (*Gendarmerie*), straż pożarna (*Feuerwehr*), pogotowie techniczne (*Technische Nothilfe*) i policja pomocnicza (*Hilfspolizei*) (G. Bębniak, *Komentarz historyczny do Dziennika wojennego mikołowskiej policji ochronnej*, „Mikołowskie Zeszyty Historyczne” 2018, z. 4, s. 9-10). Z kolei policja porządkowa – Orpo była częścią szerszego aparatu policyjnego, w skład którego obok niej wchodziły: policja bezpieczeństwa (*Sicherheitspolizei* – Sipo), policja drogowa (*Verkehrspolizei*), policja kolejowa (*Bahnschutzpolizei*), policja leśna (*Forstschutz*), fabryczna (*Werkschutz*), policja wodna (*Wasserschutzpolizei*), poczta (*Postschutz*). W pewnym stopniu funkcje policyjne pełniła także straż

W październiku 1944 [r.] aresztowano ks[iędza] adm[inistratora] St[anisława] Piątka i wywieziono do Gestapo⁴³ w Bielsku, gdzie po tygodniowym śledztwie puszczono⁴⁴. Powodem aresztowania był pogrzeb śp. Stanisł[awa] Matyjas⁴⁵, młodzięca zastrzelonego przez celników, gdy wskakiwał do pociągu. Urządzono dla niego, tj. rodzina sprawiła, bogaty pogrzeb z wieńcami, chociaż za pozwoleniem burmistrza w Zatorze, uważali to celnicy za manifestację i ktoś doniósł do władz sądowych w Wadowicach. Były kilkakrotnie przesłuchiwanie na policji i w domu, aż wreszcie księdzka aresztowano. Staraniem jednak dyrektora Zollamtu⁴⁶, siostry księdzka⁴⁷ i jednostek życzliwych ze Spytkowic, wypuszczono księdzka administratora na wolność⁴⁸. Od tego czasu komendant Schutzpolizei odwiedzał plebanię, i trzeba było być bardzo ostrożnym.

graniczna (*Grenzpolizei*). Warto też dodać, że wspomniana policja bezpieczeństwa (Sipo) składała się z: tajnej policji państwowej (*Geheime Staatspolizei* – Gestapo), policji kryminalnej (*Kriminalpolizei* – Kripo) i służby bezpieczeństwa (*Sicherheitsdienst* – SD) (Cz. Madajczyk, *Polityka III Rzeszy...*, op. cit., t. 2, s. 466-467).

⁴³ Gestapo (*Geheime Staatspolizei*, z j. niem. tajna policja państwowa) – tajna policja polityczna działająca w Niemczech w okresie narodowego socjalizmu w latach 1933-1945 oraz na ziemiach pod okupacją niemiecką, stanowiąca część policji bezpieczeństwa, tj. Sipo (Cz. Madajczyk, *Polityka III Rzeszy...*, op. cit., t. 2, s. 466). Powstała na bazie utworzonej w 1933 r. tajnej policji w prowincji Prusy. W 1939 r. została włączona – jako IV Departament – w struktury Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy (*Reichssicherheitshauptamt* – RSHA), czyli centrali państwowej policji bezpieczeństwa III Rzeszy i służby bezpieczeństwa partii hitlerowskiej. Posiadała szerokie uprawnienia w zwalczaniu przeciwników politycznych (jej śledztwa były wyłączone spod kontroli sądowej), jej funkcjonariusze stosowali brutalne metody śledcze i tortury. W 1946 r. uznana przez Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze za organizację zbrodniczą (szerzej zob. E. Crankshaw, *Gestapo*, Warszawa 1995).

W Bielsku mieścił się komisariat Gestapo – jedna z filii na terenie rejencji katowickiej placówki Gestapo w Katowicach (*Staatspolizeistelle Kattowitz*) podległej kierowniczej placówce we Wrocławiu (zob. A. Konieczny, *Organizacja gestapo na ziemiach polskich włączonych do Rzeszy w latach 1939-1945*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 2008, t. 30, s. 337-340). Więzienie Gestapo w Bielsku było zlokalizowane w budynku przy ul. Fontanestraße (obecnie Matejki 6). Nie wiadomo jednak, czy ks. Piątek był tam przetrzymywany, czy też w więzieniu/areszcie zwykłym przy ul. Schneckenberg (obecnie Kręta), w pobliżu rynku (Ł. Front, *Żywoć kapłana...*, op. cit., s. 109).

⁴⁴ Władysław Węgrzyn, ówczesny kościelny, datuje te wydarzenia na drugą połowę października. Według jego zapisków: [W środę] 18.10 – ksiądz Prob[oszcz] St. Piątek w sprawie protokolarnej odjechał z policjantem Kołkiem do Bielska. [W niedzielę] 22.10 – zastępstwo objął ks. Prob[oszcz] z Palczowic x. Szamota; odprawił tylko ranną Mszę o godzinie 8 rano, a wieczorem o godzinie 5 odmówił organista wspólnie z ludźmi różaniec. W ciągu tygodnia codziennie różaniec o godzinie 6.30 odmawiany przez organistę, a we wtorek i piątek dojeżdżał ze Mszą św. x. Prob[oszcz] z Palczowic i do załatwienia spraw kancelaryjnych. (W. Węgrzyn, *Notatki kościelne...*, op. cit., s. 110). Z zapisków Węgrzyna wynika, że nieobecność ks. Piątka w Spytkowicach trwała dłużej niż tydzień. Potwierdzają to wspomnienia aresztowanego kapłana, który pisząc o sobie w osobie trzeciej zanotował: *około dwu tygodni upłynęło, a księdzka nie było* (zob. S. Piątek, *Kęty...*, op. cit., s. 227).

⁴⁵ Stanisław Matyjas (Matyas, Matjas) (1921-1944) – mieszkaniec Spytkowic, urodzony 29.10.1921 r., zastrzelony przez celników niemieckich 29.06.1944 r. podczas próby nielegalnego przekroczenia granicy między III Rzeszą a Generalnym Gubernatorstwem. Został pochowany 1.07.1944 r. na cmentarzu w Spytkowicach (W. Węgrzyn, *Notatki kościelne...*, op. cit., s. 109; Ł. Front, *Żywoć kapłana...*, op. cit., s. 107; Tablica nagrobna na cmentarzu komunalnym w Spytkowicach, po lewo przy alei prowadzącej do dawnej kaplicy cmentarnej).

⁴⁶ Zollamt – z j. niem. Urząd Celny.

⁴⁷ Ksiądz Piątek miał liczne rodzeństwo, w tym trzy siostry. Informacja dotyczy niezamężnej Heleny (1910-1991), którą wraz z matką Karoliną (1874-1955) zebrał ze sobą do Spytkowic (zob. Ł. Front, *Żywoć kapłana...*, op. cit., s. 14-15, 103). W opublikowanych wspomnieniach zapisał: *Gdy przyjechałem do Spytkowic, przyjechałem ze siostrą, która gotowała, była gospodynią* (S. Piątek, *Kęty...*, op. cit., s. 233).

⁴⁸ Według przekazu ks. Piątka, okolicznością łagodzącą miał być fakt, że podczas pogrzebu odłączył się wraz z organistą od konduktu, zatem od strony formalnej nie uczestniczył w „manifestacji” (Ibidem, s. 109; S. Piątek, *Kęty...*, op. cit., s. 227-228).

W jesieni 1944 roku mieszkali na plebani żołnierze niemieccy z żonami.

Źródło: Archiwum Parafii pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Spytkowicach, sygn. I-06, „*Liber memorabilium*” (1882-1971), b.p., [zapis po roku 1929, między wpisami abp./kard. A.S. Sapiehy z 1934 i 1947 r.], oryginał, rps.

Bibliografia

Archiwalia:

Archiwum Parafii pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Spytkowicach, sygn. I-06, *Liber memorabilium* (1882-1971), b.p.

Źródła drukowane, monografie, artykuły, wspomnienia:

„A wszystko dla tegoż ludu ziemi skawickiej”. *Kronika parafii Skawica do roku 1986*, oprac. R. Szczurowski, Kraków 2019.

Antos J., *Parafia Paszkówka. Materiały do historii parafii i wspomnienia*, zebrał i do druku przygotował W. Królikowski, Kraków 2021.

Bar J., *Zgromadzenie Sióstr Serafitek 1881-1961*, „Prawo Kanoniczne. Kwartalnik prawno-historyczny” 1963, nr 1-4, s. 75-211.

Bębniak G., *Komentarz historyczny do Dziennika wojennego mikołowskiej policji ochronnej*, „Mikołowskie Zeszyty Historyczne” 2018, z. 4, s. 7-28.

Bodzenta J., *Dzieje Ochotniczej Straży Pożarnej w Spytkowicach 1912-2012*, Spytkowice 2016.

Bodzenta J., *Z dziejów szkoły w Spytkowicach*, w: *Nasza szkoła. Historia i współczesność*, red. J. Brania, J. Fabin, M. Simik, Spytkowice 2004, s. 173-187.

Bukowski K., *Matka Boska Spytkowańska. Uzdrawienie Chorych (1752-2002). 250 lat kultu*, Kraków 1996.

Crankshaw E., *Gestapo*, Warszawa 1995.

Cyra A., *Żwirownia obok Theatergebäude jako miejsce zbrodni w KL Auschwitz*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2012, nr 4, s. 89-109.

Fijałkowski Z., *Kościół katolicki na ziemiach polskich w latach okupacji hitlerowskiej*, Warszawa 1983.

Front Ł., *Żywość kapłana pocziwego. Ksiądz Stanisław Piątek (1906-1988)*, Kęty 2020.

Garliński J., *Oświęcim walczący*, Warszawa 1992.

Gawlik M., Szczepaniak J., *Księża katecheci diecezji krakowskiej 1880-1939. Słownik biograficzny*, seria: „Collectanea Historica Bibliotheca”, t. 5, Kraków 2000.

Gołba F., *Bachowice dawniej i dziś*, Kraków 1939, przedruk, w: *Bachowice – wieś i ludzie*, red. J. Jodłowski, A. Kolasa, Z. Szewczyk, S. Warzecha, Tomice 2017, s. 109-214.

Gronków i Gronkowianie, red. W. Zarębczan, autorzy: W. Gacek, J. Leśnicki, T. Pudysz, B. Zalot, K. Zarębczan, W. Zarębczan, Gronków 1998.

- Gwizdała S., *Zarys społecznego, gospodarczego i kulturalnego życia wsi Spytkowice*, w: *Księga jubileuszowa 800 lat Spytkowic*, red. J. Warzecha, J. Fabin, P. Mostowik, Ząbki 2000, s. 271-285.
- Hałaburda M., *Duchowieństwo diecezji pińskiej (1925-1939). Studium prozopograficzne*, Kraków 2019.
- Hałaburda M., *Diecezja pińska (1925-1939). Rys historyczny*, „Textus et Studia” 2017, nr 2 (10), s. 95-119.
- Hałaburda M., Szczepaniak J., *Katalog alumnów seminarium na Stradomiu (1801-1900)*, Kraków 2006.
- Hałoń E., *W cieniu Auschwitz. Wspomnienia z konspiracji przyobozowej*, Oświęcim 2003.
- Hein W., Jakubiec Cz., *Montelupich*, Kraków–Wrocław 1985.
- Jacewicz W., Woś J., *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939-1945*, z. 3: *Wykaz duchownych zmarłych, zamordowanych lub represjonowanych przez okupanta w archidiecezjach: gnieźnieńskiej, krakowskiej i lwowskiej oraz w diecezjach: katowickiej, kieleckiej, lubelskiej i w obozie koncentracyjnym w Oświęcimiu*, Warszawa 1978.
- Jarguz W., *Notatki z życia parafii w czasach okupacji*, w: *II wojna światowa w gminie Brzeźnica i okolicy*, red. W. Jarguz, Kraków–Brzeźnica 2018, s. 281-296.
- Kalendarz Terminowy na Rok 1943*, Warszawa.
- Kamska I., *Ksiądz Franciszek Paciorek (1914-1943)*, w: *Księga jubileuszowa 800 lat Spytkowic*, red. J. Warzecha, J. Fabin, P. Mostowik, Ząbki 2000, s. 319-320.
- Kapuśniak A., Szczepaniak J., *Katalog alumnów krakowskiego seminarium duchownego (1901-1938)*, Kraków 2006.
- Kolasa A., Marek R., Seremet A., *Gmina Spytkowice na starej fotografii*, Spytkowice 2018.
- Kołodziejczyk J., *Dwudziestopięciolecie konsekracji naszego kościoła*, „Posłaniec Zwycięskiej” 2000, nr 4, s. 2-3.
- Korszyński F., *Jasne promienie w Dachau*, Poznań–Warszawa 1985.
- Kracik J., *Qui venerunt ex magna tribulatione. Kapłani archidiecezji krakowskiej prześladowani podczas II wojny światowej*, „Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi” 1989, nr 7-8, s. 191-205.
- Kracik J., *Archidiecezja krakowska*, w: *Życie religijne pod okupacją hitlerowską 1939-1945*, red. Z. Zieliński, Warszawa 1982, s. 167-186.
- Kracik J., Ryś G., *Dziesięć wieków diecezji krakowskiej*, Kraków 1998.
- Krasowski K., *Biskupi katoliccy II Rzeczypospolitej. Słownik biograficzny*, Poznań 1996.
- Ksiądz Franuś. Refleksje w 70-tą rocznicę męczeńskiej śmierci księdza Franciszka Pacioraka w obozie zagłady w Oświęcimiu*, oprac. A. Radziszowski, Kraków 2013, b.p.
- Księga Pamięci. Transporty Polaków do KL Auschwitz z Krakowa i innych miejscowości Polski południowej 1940-1944*, t. 2-3, red. nauk. F. Piper, I. Strzelecka, Warszawa–Oświęcim 2002.
- Księga Pamięci. Transporty Polaków do KL Auschwitz z Radomia i innych miejscowości Kielecczyny 1940-1944*, t. 1, red. nauk. F. Piper, I. Strzelecka, Oświęcim 2006.

- Leszczyński K., *Eksterminacja ludności na ziemiach polskich w latach 1939-1945. Opracowanie materiałów ankiety z 1945 roku (województwa: krakowskie i lubelskie, „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce” 1957, nr 9, s. 113-255.*
- Leśnicki J., Zarębczan W.M., „*Ite ad Joseph – Idźcie do Józefa*”. *Kościółek św. Józefa w Gronkowie*, Pelplin 2013.
- Ludzie dobrej woli. Księga pamięci mieszkańców Ziemi Oświęcimskiej niosących pomoc więźniom KL Auschwitz*, red. H. Świebocki, Oświęcim 2005.
- Łysak K., Szczypta-Szczęch R., *Monte. Więzenie dwóch totalitaryzmów 1939-1989*, Kraków 2021.
- Łoziński B., *Łeksykon zakonów w Polsce. Informator o życiu konsekrowanym*, Warszawa 1998.
- Madajczyk Cz., *Kształtowanie systemu okupacyjnego w Europie Środkowej przez III Rzeszę (1938-1945, „Dzieje Najnowsze” 1971, nr 1-2, s. 159-178.*
- Madajczyk Cz., *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*, t. 1-2, Warszawa 2019.
- Marecki J., *Represje wobec osób duchownych i zakonnych na terenie woj. krakowskiego 1944-1975. Łeksykon biograficzny*, t. 2, seria: „Kościół w okowach”, Kraków 2016.
- Marecki J., *Zakony w Polsce. Instytuty życia konsekrowanego, instytuty i zgromadzenia zakonne, instytuty świeckie, wspólnoty życia apostołskiego*, Kraków 2000.
- Midur H., *Kazimierz Meres – wójt, który pozostał w pamięci*, w: *II wojna światowa w gminie Brzeźnica i okolicy*, red. W. Jarguz, Kraków–Brzeźnica 2018, s. 351-354.
- Mostowik P., *Właściciele Spytkowic*, w: *Księga jubileuszowa 800 lat Spytkowic*, red. J. Warzecha, J. Fabin, P. Mostowik, Ząbki 2000, s. 33-39.
- Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965-1995. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000 (wyd. II, poprawione).
- Pamiętnik III-iej konferencji kapłańskiej w sprawie unji kościelnej w Pińsku (30, 31 sierpnia i 1 września 1932)*, Pińsk 1933.
- Pamiętnik V-iej pińskiej konferencji kapłańskiej w sprawach unji kościelnej (5, 6 i 7 września 1935)*, Pińsk 1936.
- Petrani A., *Ks. Kazimierz Bukraba biskup ordynariusz piński (1885-1946)*, „*Nasza Przyszłość*” 1972, t. 37, s. 209-242.
- Piątek S., *Kęty. Miasto świętego Jana Kantego*, Kęty 2016.
- Piątek S., *Kęty miasto św. Jana Kantego. Parafia spytkowicka w latach 1943-1945 we wspomnieniach*, oprac. P. Mostowik, w: *Księga jubileuszowa 800 lat Spytkowic*, red. J. Warzecha, J. Fabin, P. Mostowik, Ząbki 2000, s. 405-411.
- Pietrzak J., *Działalność duszpastersko-społeczna ks. Franciszka Gołby (1862-1944)*, w: *Bachowice – wieś i ludzie*, red. J. Jodłowski, A. Kolasa, Z. Szewczyk, S. Warzecha, Tomice 2017, s. 34-79.
- Przybyszewski B., *Adam Stefan kardynał Sapieha. Pasterz Dobry Książę Niezłomny 1867-1951*, Łańcut 2002.
- Rostkowski Z., *Zarys historii parafii św. Jana Chrzciciela w Grannem*, „*Niedziela podlaska*” 2004, nr 35.

- Rozynkowski W., *Serafitki*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 17, red. E. Gigilewicz i in., Lublin 2012, kol. 1444–1445.
- Spis abonentów sieci telefonicznych państwowych i koncesjonowanych w Polsce (z wyjątkiem m.st. Warszawy) 1932/1933*, Warszawa 1932.
- Spis abonentów sieci telefonicznych państwowych i koncesjonowanych w Polsce (z wyjątkiem m.st. Warszawy) na 1938 r.*, Warszawa 1938.
- Spis duchowieństwa i parafii diecezji łódzkiej 1948 rok*, Łódź 1948.
- Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R.P. 1932 i 1933*, Pińsk 1933.
- Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R.P. 1937*, Pińsk 1937.
- Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R.P. 1939*, Pińsk 1939.
- Spytkowice w zapisach księży proboszczów*, oprac. J. Warzecha, P. Mostowik, w: *Księga jubileuszowa 800 lat Spytkowic*, red. J. Warzecha, J. Fabin, P. Mostowik, Ząbki 2000, s. 77-89.
- Staniek E., *Szkoła jakich mało. Słownik „wybranych” absolwentów Gimnazjum i Liceum w Wadowicach (1866-2016)*, Kraków 2016.
- Węgrzyn W., *Notatki kościelne*, oprac. J. Warzecha, w: *Księga jubileuszowa 800 lat Spytkowic*, red. J. Warzecha, J. Fabin, P. Mostowik, Ząbki 2000, s. 91-123.
- Zakład salezjański im. Księdza Bosko w Oświęcimiu 1940-1943. Kronika*, t. 5, oprac. W.W. Żurek, Lublin 2018.
- Życie religijne pod okupacją hitlerowską 1939-1945*, red. Z. Zieliński, Warszawa 1982.

Netografia:

- Adam Władysław Artur Potocki z Podhajec h. Pilawa, <http://www.sejm-wielki.pl/b/psb.23938.17>, [dostęp: 30.08.2022].
- Granne – parafia świętego Jana Chrzciciela. Rys historyczny, oprac. Z. Rostkowski, <https://drohiczynska.pl/parafie/granne-parafia-swietego-jana-chrzciciela/#rys-historyczny>, [dostęp: 7.07.2022].
- Informacja o więźniach, Dzierwa Stanisław, <https://www.auschwitz.org/muzeum/informacja-o-wiezniach/>, [dostęp: 13.06.2022].
- Informacja o więźniach, Meres Kazimierz, <https://www.auschwitz.org/muzeum/informacja-o-wiezniach/>, [dostęp: 13.06.2022].
- Informacja o więźniach, Nowaczek Jan, <https://www.auschwitz.org/muzeum/informacja-o-wiezniach/>, [dostęp: 13.06.2022].
- Paciorek J., *Męczennik Oświęcimia – bohaterski Ksiądz Franciszek Paciorek*, <http://www.naszradziszow.com/artyku%C5%82y-o-radziszowie/23-artykuly-o-radziszowie/ii-wojna-%C5%9Bwiatowa-i-jej-skutki/100-m%C4%99czennik-o%C5%9Bwi%C4%99cimia-bohaterski-ksi%C4%85dz-franciszek-paciorek.html>, [dostęp: 18.05.2022].
- Parafia Łączany. O parafii – historia, <http://www.parafia.laczany.pl/index.php/historia-parafi/historia>, [dostęp: 18.05.2022].

Summary**Spytkowice parish during the Second World War.
A chronicle record by Rev. Stanisław Piątek**

Records of church provenance are valuable material for the study of regional history and social life. This article presents a fragment from the chronicle of the parish of St Catherine of Alexandria in Spytkowice, as a source for research into local history. The text presented - accompanied by a critical and factual discussion – concerns the period of the Second World War. Spytkowice, together with the western part of the Cracow archdiocese, was separated from the metropolis and incorporated into the Third Reich. The location on the border with the General Government and the shifting of the customs border to this border line had an impact on both the situation of the inhabitants and the priests, as well as on pastoral work, since part of the Spytkowice parish found itself on the other side of this border.

The author of the cited record is Rev. Stanisław Piątek, a priest who administered the Spytkowice parish for three years (1942-1945). The account he compiled also covers events before his arrival in Spytkowice. He outlined the political and social situation and the difficulties he had to face in his new post. In his chronicle he concentrated on facts connected with the life of the parish, affecting the situation of the priests, the worshippers, religious life and the state of the church buildings. Through laconic references, he recorded facts and people cherished to this day in the consciousness of the local community, as well as facts and people forgotten, restoring them, as it were, to the collective memory. He mentioned noble attitudes of helping at the cost of one's own life, mentioning also infamous acts of informers, which is a starting point for further research on the history of Spytkowice and its inhabitants during the German occupation.

Key words: Second World War, Third Reich, General Government, Auschwitz concentration camp, Catholic Church, Spytkowice, Ryczów, Lipowa, Łączany Rev. Stanisław Piątek, Rev. Adolf Zagrodzki, Rev. Władysław Miłaszewski, Rev. Franciszek Paciorek, Stanisław Dzierwa.

Łucja Marek – ur. 1976 r., dr hab., historyk; pracownik Oddziałowego Biura Badań Historycznych Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie, członek Komisji Historycznej Polskiej Akademii Nauk Oddział w Katowicach. Zainteresowania naukowe: stosunki państwo-Kościół po drugiej wojnie światowej, polityka laicyzacyjna władz komu-

nistycznych, aparat bezpieczeństwa PRL, historia regionalna. Autorka m.in. „*Kler to nasz wróg*”. *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na terenie województwa katowickiego w latach 1956-1970*, Katowice 2009; *Przypadek ks. Brunona Magotta. Studium źródłoznawcze dokumentacji kościelnej i akt aparatu bezpieczeństwa*, Katowice 2010 (współautor ks. Mariusz Trąba); *Za Marksem bez Boga. Laicyzacja życia społecznego w Polsce w latach 1945-1989*, Katowice 2014 (współautorka Monika Bortlik-Dźwierzynska); *Ile z nauki, ile z ideologii? Religioznawstwo w PRL*, Kraków 2021 (red. nauk. wspólnie z Rafałem Łętochą).